

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Центр підготовки магістрів публічної служби та професійних суддів

Кафедра політичних теорій

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

напрямок – 28 «Публічне управління та адміністрування»

спеціальність 281 – «Публічне управління та адміністрування»

(освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр)

на тему:

«Державне управління гуманітарною сферою: європейський досвід»

Виконала: здобувачка вищої освіти

2 курсу заочної форми навчання

напрямок – 28 «Публічне управління

та адміністрування»

спеціальність 281 – «Публічне

управління та адміністрування»

Желоба Ірина Валентинівна

Керівник – д.і.н., проф. Кормич Л.І.

Рецензент – д.політ.н., проф.

Вітман К.М.

Одеса – 2024

Зміст

Вступ	3
Розділ I. Теоретичні засади дослідження державного управління гуманітарною сферою	6
1.1. Концептуалізація сутності гуманітарної сфери та особливостей	6
1.2. Гуманітарна сфера як об'єкт державного управління	19
1.3. Принципи та закономірності державного регулювання гуманітарної сфери	41
Розділ II. Основні напрямки реалізації та удосконалення гуманітарної сфери європейських держав	49
2.1. Загальна характеристика та принципи гуманітарної політики в ЄС	49
2.2. Особливості державного управління в основних напрямках гуманітарної сфери: європейський досвід	58
Висновки	82
Список використаної літератури	87

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що розширення горизонтів людського виміру політики, зокрема гуманітарного, є наслідком демократизації суспільних відносин. Перехід до демократії розглядається як не самоціль, але як шлях до створення стабільної та цивілізованої сучасної системи, здатної до саморозвитку і забезпечення всіх необхідних умов для нормального життя людини.

Держава відіграє регулюючу роль у всіх сферах суспільних відносин, обумовлену її головним призначенням як суспільно-політичного утворення та зобов'язаннями перед людиною і громадянином. Проте, не в усіх аспектах людського життя державне втручання і управління є необхідним. Однією з таких сфер є гуманітарна сфера, сфера духовних потреб. Навіть при певному регулюючому впливі держави, такому як створення та діяльність релігійних організацій чи гарантування реалізації релігійних прав, в цій сфері елемент свободи людини виявляється більшим, порівняно з іншими сферами, такими як освіта, культура, наука тощо, хоча вони можуть мати схожі цілі та призначення, але відрізнятися змістом і структурою. Актуалізація розвитку гуманітарної сфери та системи державного управління в ній пов'язана з численними факторами, які включають загальнодержавні аспекти (попередження проявів ворожнечі на основі культурних, ментальних, релігійних відмінностей) та особистісний характер. Важливо усвідомлювати, що якість державно-управлінського інструментарію в гуманітарній сфері має велике значення для процесів національного саморозвитку та самоідентифікації нації.

Тема дослідження є актуальною як в науковому, так і в практичному плані. Наукова, пізнавальна актуальність полягає в необхідності дослідження гуманітарної сфери та державного регулювання гуманітарною сферою, оскільки в науці не існує чітко окресленого визначення сутності цих феноменів. В практичному плані актуальність обумовлена тим, що в

умовах євроінтеграційних процесів України, виникає необхідність та доцільність дослідження європейського досвіду державного регулювання гуманітарною сферою. В основі здійснення ефективного державного управління гуманітарною сферою має бути узгодженість інтересів держави, громадянського суспільства та окремого громадянина.

Таким чином, вищезазначені аспекти свідчать про необхідність та актуальність наукового дослідження гуманітарної сфери, її державного управління, як теоретичного концепту та феномену управлінської практики., із урахуванням європейських принципів гуманітарної сфери.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Магістерське дослідження носить комплексний та багатоплановий характер.

Серед теоретиків, які займалися дослідженням цієї проблематики можна відмітити Н. Белашова, А.В. Вербицька, О.Л. Петрик, В.М. Градівського, Г. Мединську, С.А. Чукут, С. Джанкая, І. Рациті, Г. Томаса, Ф.Фукуяму, Ф. Гаєска та інших.

Метою магістерської роботи є комплексний аналіз сутності та особливостей гуманітарної сфери і визначення особливостей державного управління нею на прикладі європейського досвіду в сучасних умовах. Зазначена мета досягається вирішенням наступного комплексу завдань:

- дослідити та проаналізувати концептуалізацію сутності гуманітарної сфери та особливостей;
- визначити сутність гуманітарної сфери як об'єкту державного управління;
- визначити та проаналізувати принципи та закономірності державного регулювання гуманітарної сфери;
- дослідити загальну характеристику та принципи гуманітарної політики в ЄС;
- проаналізувати та виокремити особливості державного управління в основних напрямках гуманітарної сфери: європейський досвід.

Об'єктом дослідження магістерської роботи є гуманітарна сфера як об'єкт державного управління.

Предметом дослідження магістерської роботи є принципи та особливості державного управління гуманітарною сферою в європейських державах.

Методи дослідження. Міждисциплінарний характер дослідження обумовив застосування системного та структурно-функціонального методів, які дозволили всебічно дослідити гуманітарну сферу та державне управління, їх складові, принципи, закономірності у гуманітарній сфері та методу.

Специфіка дослідження обумовила необхідність використання як загальнофілософських: аналіз, синтез, дедукція та індукція.

Основними методами роботи виступають історичний, який сприяв дослідженню історичної ретроспективи нормативно-правового забезпечення розвитку гуманітарної сфери в ЄС та її концептуальні засади; аналогії та порівняння, який дозволив визначити можливості впровадження елементів європейського досвіду формування гуманітарної сфери, механізмів створення ефективної системи її розвитку та впровадження в державно-управлінську практику.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури. Список використаних джерел становить 103 найменування.

Розділ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ГУМАНІТАРНОЮ СФЕРОЮ

1.1. *Концептуалізація сутності гуманітарної сфери та особливостей*

Поняття, терміни і категорії, які позначені словами або словосполученнями, складають зміст наукового знання, є основою для виявлення концептуальних ідей і закономірностей, які формують науковий образ певної галузі. У своїй сукупності вони складають понятійно-категоріальний апарат, який є структурним компонентом будь-якої наукової теорії. В поняттях, термінах і категоріях на рівні розумової діяльності людина пізнає дійсність та сутнісні характеристики соціального буття. Тож, наявність, розвиток і вдосконалення понятійно-категоріального апарату в науковій теорії мають велике значення в системному й інституціональному її сприйнятті, розширюючи тим самим концептуальну основу наукової галузі.

У цьому підрозділі вважаємо за доцільне представити результати проведеного дослідження сутності спеціальних термінів із заявленої теми, які потребують упорядкування та уточнення з метою їх максимальної адаптації до вирішення пізнавальних і практичних проблем у сфері публічного управління гуманітарною сферою. Це такі категоріально-термінологічні конструкції, як: «гуманізм», «гуманітарна сфера», «гуманітарна політика», «соціальна сфера», «соціальна політика», «публічне управління гуманітарною сферою».

У Політологічному енциклопедичному словнику зазначається, що «термін «гуманітарний» походить від поняття «гуманізм» (лат. *humanus* - людський, людяний) - принципу світогляду, пов'язаного з уявленням про людину як визначальну мету і вищу цінність суспільства.

Започатковане ще у II ст. до н.е. Цицероном поняття «гуманізм» містило в собі уявлення про цінність і значущість людини, про можливість реалізувати гуманістичний ідеал соціальними засобами, насамперед вихованням» [48]. Як філософська течія гуманізм виник у XV-XVI ст. в умовах переходу від Середньовіччя до нової суспільно-історичної епохи - Відродження. Гуманізм має ще один вимір, його розглядають як певну систему установок індивіда на соціальні об'єкти (людина, спільнота): співчуття, співпереживання. У XX столітті «перевідкриття гуманізму», яке було обумовлено сукупністю глобальних суперечностей. Так знаваний «оновлений гуманізм» втілюється в наступній ідеї: людський вимір економіки і політики, екологічна етика та «мораль ненасильства», діалог та толерантність як засади людських взаємин, соціальний прагматизм. Особливість оновленого гуманізм полягає у тому, що він походить із положення про поєднання індивідуальних та групових ціннісних вимог, соціальних, національних та загальноцивілізаційних інтересів.

Додатково, термін «гуманітарний» у історично-філософському та філологічному контексті вказує на всі аспекти, пов'язані із суспільними науками, які вивчають людину, її культуру, свідомість та суспільство, відокремлюючи їх від технічних та природних наук. Таким чином, термін «гуманітарна політика» об'єднує дві ключові складові: гуманізм і політику.

Гуманітарна політика може бути визначена як система рішень, спрямованих на створення умов для соціально-гуманітарного розвитку суспільства, забезпечення соціальної, інтелектуальної та духовної безпеки людини, задоволення її духовних потреб і розвиток творчого потенціалу.

Гуманітарна політика ґрунтується на визнанні невід'ємних прав людини, включаючи право на гідне життя для кожного, незалежно від національності, раси, релігії, віку, статі, індивідуальних або соціальних ознак. Суб'єктами гуманітарної політики є держава в цілому, органи державної влади, місцеве самоврядування, політичні партії, соціальні групи,

суспільство загалом та окремі особи. Основна ідея гуманітарної політики полягає в розгляді людини як центру суспільної гармонії та розвитку.

Також термін «гуманітарна політика» використовується в контексті міжнародних відносин і включає заходи для захисту життя, здоров'я та гідності людини. Ця політика передбачає співпрацю у боротьбі з хворобами, голодом, неписьменністю і впровадження міжнародних стандартів у вихованні дітей та підлітків. Здійснюється на багатосторонній та глобальній основі, особливо в умовах війн, епідемій, стихійних лих і інших кризових ситуацій.

Міжнародна гуманітарна політика також включає різні аспекти, такі як надання допомоги біженцям і боротьба з тероризмом. Організації, які виконують важливу роль у цій сфері, включають Організацію Об'єднаних Націй та її спеціальні агентства, такі як Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Організація ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Міжнародна організація праці (МОП), Міжнародний Комітет Червоного Хреста.

Поняття «гуманітарний потенціал нації» пов'язане із сутністю гуманітарної політики та визначається рівнем фізичного та психічного здоров'я нації, соціальним благополуччям, моральністю, духовністю, інтелектуальним розвитком і солідарністю.

Гуманітарна сфера суспільства спрямована на розвиток духовного потенціалу особистості та поліпшення її можливостей, благополуччя, безпеки, здоров'я та духовності. У загальному контексті виділяють три основні сфери суспільного життя: гуманітарну, економічну і політичну.

Гуманітарна політика держави виявляється у систематичних заходах, спрямованих на підтримку гуманітарного розвитку суспільства, враховуючи визначені пріоритети та загальнонаціональні інтереси.

Основними завданнями гуманітарного розвитку є оптимізація соціальних відносин і гарантування прав людини; підвищення якості життя; впровадження ефективної системи охорони здоров'я та просування

здорового способу життя; гармонізація системи «людина — природа»; створення доступної, демократичної освітньої системи та удосконалення наукового простору; модернізація науково-технічного напрямку та впровадження інноваційних проектів; інтеграція національної культури у європейський культурний простір та розширення міжнародного співробітництва в гуманітарній сфері; забезпечення структурної змістовності, узгодженості культурних інституцій і збереження високих досягнень у сфері мистецтва.

Гуманітарна сфера набуває все більшого значення як системоутворюючий та стратегічно важливий фактор для розвитку держави. Інтегруючись в усі інші суспільні сфери, вона впливає на їх трансформацію, створюючи новий гуманітарний простір. Стан цього простору є важливим показником науково-технологічного, культурно-інформаційного та освітнього рівня країни, відображаючи сутність досягнень у цих галузях.

Поняття «гуманітарної політики» тісно пов'язане з «соціальною політикою» і часто не розглядається окремо. Зокрема, важливо розглянути сутність соціальної політики в рамках даного контексту.

Термін «соціальний» походить від латинського *socialis* і в найзагальнішому трактуванні означає «суспільний», що не завжди є взаємозамінним з погляду семантики (наприклад, «соціальна сфера» і «суспільна сфера», «соціальні інститути» і «суспільні інститути» тощо). З одного боку – це відносини (орієнтації), що беруть до уваги інтереси, наміри або потреби інших людей, на противагу, наприклад, антисоціальній поведінці. З іншого боку, слово «соціальний» часто відноситься до перерозподільної політики держави, що спрямована на використання ресурсів для потреб суспільства, наприклад, з метою «соціальної захищеності» (*social security*); тут «соціальне» протиставляється «приватному» і наголошує на розбіжності між публічною (громадською) і приватною сферою. Ф.Гаєк у 1992 р. пропонує взагалі відмовитися від термінів «суспільство», «соціальне» та їхніх похідних, аргументуючи тим,

що «Будь-який заклик бути «соціальним» («суспільним») є підштовхуванням нас до ще одного кроку в бік «соціальної справедливості» соціалізму»... [63].

Таким чином, у найзагальнішому вигляді, соціальна сфера (від лат. *social* - громадський, пов'язаний із життям і відносинами людей у суспільстві, грецьк. *spharĩa* - галузь, межа розповсюдження будь-чого) - галузі, які надають різноманітні (матеріальні та духовні) послуги населенню; сукупність галузей, підприємств, організацій, які безпосередньо визначають спосіб та рівень життя людей, їхній добробут та задоволення різноманітних потреб. [27, с. 96].

Щодо сутності поняття «соціальна політика», то А. Крупнік виокремлює «класифікацію визначень соціальної політики держави:

— перша, найбільш різноманітна група походить із ототожнення соціального та суспільного, тобто соціальна політика розглядається як «суспільні дії з рішення проблем, які стосуються всього суспільства». Мета соціальної політики — сприяти досягненню цілей суспільства;

— друга група враховує, в першу чергу, соціально-трудові відносини та орієнтована на їхню стабілізацію, регламентування відносин праці та капіталу, виключаючи екстремістські або радикальні варіанти розв'язання протиріч;

— третя група концепцій розглядає соціальну політику як вид суспільної діяльності, яка орієнтована на потенційно соціально небезпечні верстви населення — непрацездатних, маргіналів, декласованих елементів, щоб через систему державної допомоги та суспільної благодійності забезпечити цим верствам мінімально прийнятний рівень задоволення їхніх потреб, добробуту і таким чином захистити заможні верстви від «можливої неконтрольованої люті»;

— четверта група концепцій розглядає соціальну політику як інструмент, який пом'якшує негативні наслідки індивідуальної та соціальної нерівності через систему перерозподільчих заходів. Як правило, дії в рамках

такого підходу мають на меті втримати диференціацію доходів різних верств населення в безпечних межах, а засобом виступає податкова політика;

— п'ята група виходить із принципів соціальної справедливості та соціального партнерства як базових цінностей сучасного громадянського суспільства та соціальної держави» [38, с. 6-7].

У навчальному посібнику «Управління соціальним і гуманітарним розвитком» [59] автори «розглядають соціальну політику як суспільний феномен, що поєднує в собі різноманітні, багатофакторні складові: конституційно-правові, інституціональні, управлінсько-регулятивні, саморегулятивні, глобальні, національні, державні, наддержавні, громадські, гуманістичні, праксеологічні (ціннісні), комунікативні тощо».

В результаті виділяють вузьке і широке розуміння соціальної політики:

- у вузькому розумінні соціальна політика – це систематична діяльність, спрямована на реалізацію соціального захисту та створення умов для формування безпечного соціального середовища для людей, забезпечуючи соціальну безпеку. Цей аспект соціальної політики представляє собою комплекс заходів, спрямованих на створення системи соціальних амортизаторів у суспільстві, включаючи ринкові ризики та формування соціальних стандартів. Іншими словами, у вузькому розумінні соціальна політика – це ініціативи суб'єктів соціально-політичного життя, спрямовані на створення соціальної безпеки для індивіда та суспільства.;
- у широкому розумінні соціальна політика — система цілеспрямованої діяльності суб'єктів, яка сформувалася в суспільстві на певному етапі його розвитку. Вона реалізується на основі певних принципів і засад і спрямована на соціальний розвиток, забезпечення оптимального функціонування і розвитку соціальних відносин. У цьому контексті соціальна політика є системою управлінських, регулятивних і

саморегулятивних методів та форм діяльності суб'єктів. Ця система об'єднує принципи, рішення та дії, які знаходять втілення в соціальних програмах і практиці з метою задоволення соціальних потреб, забезпечення балансу соціальних інтересів людей і груп суспільства, досягнення соціальних цілей і вирішення соціальних завдань, а також формування соціальних цінностей. У широкому розумінні соціальна політика охоплює систему інституційних і надінституційних, державних і громадських, суспільних і особистих, індивідуальних методів і форм діяльності, спрямованих на соціальний розвиток і створення умов для всебічної самореалізації соціального потенціалу людини та її сутнісних сил [59, с. 74-75].

Соціальна політика представляє собою систему заходів, механізмів і дій, а також сукупність ініціатив держави, спрямованих на регулювання та розвиток соціальної сфери з метою підвищення добробуту населення. При аналізі сутності державного управління соціальною сферою, М. Панченко визначає «дві основні особливості соціальної політики на сучасному етапі державотворення:

а) соціальна політика розглядається як політика держави, внаслідок чого громадянське суспільство не може виступати в якості її повноправного суб'єкта. Взаємодія органів державної влади, суб'єктів господарювання і населення в рамках соціальної політики виявляється в тому, що держава визначає і забезпечує єдині мінімальні соціальні стандарти, контролює реалізацію встановлених соціальних гарантій і визначає генеральний напрямок розвитку соціальної політики;

б) соціальна політика трактується не як політика підтримки всіх громадян, а діяльність держави, спрямована на соціально уразливі верстви населення» [47].

Як зазначає В.П. Горбатенко «соціальна політика, здійснювана всіма зацікавленими суб'єктами, покликана удосконалювати спосіб життя людей,

розвивати їхні позитивні якості: працьовитість, суспільну активність, відповідальність і моральність» [15, с. 41].

Проте вміння адаптуватися до динамічних соціальних змін у більшості громадян досі ще не сформувалося, як зазначає М. Панченко. Так, головним протиріччям сучасної соціальної політики є протиріччя між установкою на особисту відповідальність за свій добробут, що поступово формується, та слабкою соціальною позицією більшості громадян, що потребують державного соціального забезпечення. М.Панченко вказує на необхідність формування нової, цілісної концепції соціальної політики, яка б об'єднувала в собі конструктивну й захисну функції: «створення можливостей для реалізації здібностей громадян, прояву їхньої соціальної активності й одночасно, доступність основних життєвих благ для більшості населення з гарантією необхідного рівня соціального захисту» [47].

Основною метою соціальної політики є створення умов для стабільного соціального розвитку, формування та оптимального функціонування соціальних відносин. Вона спрямована на всебічне розкриття та самореалізацію творчого соціального потенціалу людини та особистості, а також на розвиток її сутнісних сил.

Стойка А. зазначає, що цілі соціальної політики перехідного періоду можна розподілити на стратегічні і поточні. До цілей стратегічного характеру авторка відносить: «розвиток демократії, забезпечення прав і свобод, формування громадянського суспільства; наповнення реформ соціальним змістом; активізація соціальної ролі держави, відпрацювання механізму взаємодії держави і суспільства в соціальній сфері; забезпечення гідних і безпечних умов життя та праці, зростання добробуту громадян; створення кожній людині можливостей реалізувати її здібності, одержувати дохід відповідно до результатів праці, компетентності, таланту; стимулювання мотивації до трудової та підприємницької діяльності, становлення середнього класу; забезпечення відтворення населення, оптимізація ситуації на ринку праці; гармонізація відносин між різними

соціальними групами, формування почуття соціальної солідарності; формування ефективної системи соціального захисту населення; реформування пенсійної системи; розвиток соціальної інфраструктури, створення умов для виховання, освіти, духовного розвитку дітей, молоді; зміцнення сім'ї, підвищення її ролі в суспільстві.

Цілями поточного характеру, на думку дослідниці, відносяться: боротьба з бідністю, надання адресної допомоги; погашення заборгованості із заробітної плати та соціальних виплат; забезпечення прожиткового мінімуму; захист громадян від інфляції за допомогою своєчасної індексації доходів; створення екологічно та соціально безпечних умов життя; обмеження безробіття та стимулювання зайнятості населення; запобігання соціальній деградації тощо [57].

О.Омельченко були виділені такі групи функцій соціальної політики:

- функції забезпечення — ті дії та заходи держави, які спрямовані на встановлення і забезпечення кожному члену суспільства мінімальних гарантій для задоволення органічних потреб;
- функції безпеки та стабільності — ті дії та заходи держави, які спрямовані на забезпечення соціальної стабільності суспільства, політичної стабільності, соціальної, екологічної, економічної безпеки;
- функції розвитку — ті дії та заходи держави, які спрямовані на розвиток усіх сфер соціальної інфраструктури;
- функції удосконалення — ті дії та заходи держави, які спрямовані на створення відповідних умов для розвитку та реалізації потенціалу окремої особистості та суспільства в цілому.

Отже, реалізація всіх функцій соціальної політики у комплексі сприяє створенню відповідних умов для всебічного розвитку особистості та людського капіталу країни загалом.

У практиці впровадження соціальної політики передбачає наявність певного плану дій та послідовності заходів. Програмування соціального розвитку є ефективним інструментом для здійснення цих заходів. Цей підхід

передбачає формулювання цілей, визначення фінансових, організаційних та інформаційних ресурсів для їх досягнення і реалізується у вигляді розробки соціальних програм. За визначенням О. Омельченка, «соціальна програма – це систематизована послідовність конкретних, взаємозалежних заходів, орієнтованих на об'єкт соціальної політики, спрямованих на досягнення поставлених цілей у визначений термін.

Основними аспектами, які визначаються в таких програмах, повинні бути: проблеми, що вирішує програма; тривалість її дії; вибір кола осіб, на яких спрямована дія; принципи надання соціальної допомоги; джерела фінансування» [46].

Отже, проведений аналіз соціальної політики дозволяє визначити, що гуманітарна політика та соціальна політика не є взаємозамінними, і між ними існує певна різниця. Соціальна політика, в основному, спрямована на забезпечення достойного рівня матеріального добробуту в суспільстві, тоді як гуманітарна політика ставить за мету досягнення високого духовного та інтелектуального рівня особистості, а також збереження та розвиток фундаментальних загальнолюдських та національних цінностей. В той же час важливо відзначити, що обидві політики мають спільне підґрунтя.

За твердженням Л. Новак-Каляєвої, публічне управління – це «діяльність органів державного управління, органів місцевого самоврядування, представників приватного сектору та інститутів громадянського суспільства в межах визначених законом повноважень і функціональних обов'язків (планування, організації, керівництва, координації та контролю) щодо формування та реалізації управлінських рішень суспільного значення, політики розвитку держави та її адміністративно-територіальних одиниць» [50, с. 144]. За висловленням вченої, публічне управління сприяє суттєвому підвищенню ефективності управлінської діяльності в певній сфері життєдіяльності суспільства через активну підтримку та консолідацію громадськості навколо спільних цілей і завдань.

Тепер перейдемо до визначення поняття «механізм публічного управління», яке, відповідно до термінологічного словника в сфері публічного управління, трактується як «сукупність засобів, методів та важелів держави, спрямованих на формування, реалізацію та досягнення пріоритетних цілей у сфері публічного управління, що базуються на принципах наукового обґрунтування, об'єктивності, цілісності, узгодженості та чіткій скоординованості дій суб'єктів публічного управління, із одного боку, та злагодженої, конструктивної взаємодії об'єктів публічного управління – з другого» [50, с. 87]. Отже, механізм публічного управління є сукупністю інструментів, дій та суб'єктів, які приймають участь у управлінському процесі. Згідно з визначенням, ключова роль у цьому механізмі відводиться державі, чия діяльність спрямована на досягнення пріоритетних управлінських цілей. Основними елементами механізмів державного управління є принципи, функції, методи, інформація, технології та технічні засоби. Одним із видів державного управління є адміністративно-територіальне управління, яке здійснюється органами державної влади адміністративно-територіальних одиниць у межах їх компетенції.

Основна мета цього виду управління полягає в забезпеченні комплексного розвитку регіонів з метою підвищення ступеня соціально-економічних потреб населення. [26, с. 612- 613], до яких належать і освітні послуги, є регіональне управління, яке, здійснюється на основі державної регіональної політики як складової національної стратегії соціально-економічного розвитку країни.

У контексті глобалізації, коли відбуваються значні політичні, соціальні, культурні та науково-технічні трансформації світового масштабу, багато сфер суспільного життя підпорядковані загальносвітовим стандартам, закріпленим у міжнародно-правових документах, прийнятих міжнародними організаціями. Ці організації виступають ефективним регулятором міжнародних відносин сьогодні.

Державна гуманітарна політика є системною та послідовною діяльністю держави у відносинах з індивідуумами, а також суспільством в цілому. Ця політика реалізується через органи виконавчої, законодавчої та судової влади, залучаючи громадськість та керуючись основними правами людини. Головною метою державної гуманітарної політики є досягнення високого рівня життя, духовного розвитку та інтелектуальної наснаги особистості як у її власних інтересах, так і на благо держави в цілому.

Гуманітарна складова державної політики націлена на створення умов для реалізації соціальних та культурних прав людини, розвитку її творчих, інтелектуальних та культурних можливостей. Також вона спрямована на втілення принципів соціальної справедливості, підтримку соціальної солідарності на основі демократичних цінностей та громадянських прав і свобод. Державна гуманітарна політика ставить за мету протидію проявам ксенофобії, шовінізму, расизму, а також будь-якій формі дискримінації за релігійними, мовними чи національно-етнічними ознаками. Крім того, вона спрямована на забезпечення доступу до національного культурного продукту на внутрішньому та світовому ринках.

Відповідно до вищезазначеного основними принципами гуманітарного розвитку є: пріоритет прав людини та громадянських свобод як критерій оцінки ефективності діяльності держави та рівня розвитку суспільних відносин у країні; загальногуманітарна спрямованість соціальної та культурної політики; орієнтація на пошук загальнонаціонального консенсусу в гуманітарних питаннях (мови, релігії, історії та ін.), що викликають дискусії в суспільстві; орієнтація на демократичні стандарти побудови міжетнічних, міжрелігійних відносин та міжкультурних, та їх побудова за принципом єдності у різноманітті; забезпечення соціального й правового захисту громадян; демократизація культурного життя, що передбачає зменшення впливу держави на зміст культурного продукту; модернізація культурного життя із збереженням національно-культурної спадщини всіх народів, що проживають в державі; відкритість до

міжрелігійного, міжкультурного та наукового співробітництва задля забезпечення інтеграції держави в європейський та світовий гуманітарний простір; широкий діалог між громадськістю та державною владою при розробці й реалізації програм суспільного розвитку. Дотримання зазначених принципів забезпечить гармонізацію суспільних відносин, гуманізацію всіх сфер суспільного життя та сприятиме інтеграції України в європейське і світове співтовариство.

Первинним і базовим суб'єктом гуманітарної політики вважається людина, яка виступає як суспільно активний індивід — особистість. У ході свого життєвого шляху люди вступають у безліч взаємозв'язків між собою, формуючи різноманітні об'єднання та спільноти, а найзагальнішою з них є суспільство в цілому.

У системі чинників, що сприяють утвердженню людини як суб'єкта гуманітарної політики, особлива увага приділяється створенню умов для трансформації людини з об'єкта політики, зокрема соціальної та гуманітарної, у активного, самостійного і творчого суб'єкта соціального і духовного розвитку. Процес самореалізації людини у сфері соціогуманістичного розвитку повинен сприяти формуванню умов для визнання її самостійності, самоідентифікації та самоусвідомлення, що базується на соціокультурному плюралізмі та розширенні соціального і духовного простору в її діяльності як суб'єкта гуманітарної політики. Створення умов для реалізації потенціалу людини як суб'єкта гуманітарної політики також пов'язане із формуванням можливостей для всебічної індивідуалізації особистості та вільного вибору шляхів, методів та форм самореалізації в гуманітарній сфері.

Визначальна роль в утвердженні людини як повноцінного суб'єкта гуманітарної політики припадає на створення правових гарантій захисту її прав, особливо в гуманітарній сфері. Посилення юридичних засад для підвищення ролі людини як суб'єкта гуманітарної політики включає в себе гармонізацію національного законодавства, зокрема в гуманітарній області,

з міжнародними правовими стандартами та імплементацію норм міжнародного права в національну правову систему. Значним є також пріоритет забезпечення ратифікації міжнародних угод в гуманітарній сфері, зокрема конвенцій, що стосуються прав та свобод людини.

XXI століття супроводжує впровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій, що призводить до радикальних змін у процесі навчання. Комп'ютерне та програмне забезпечення надають значну свободу вибору часу і місця навчання, відкривають широкі можливості для підвищення ефективності викладання та засвоєння знань молоддю, а також дозволяють навчальним закладам гарантувати рівні права на отримання освіти та доступ до неї для всіх членів суспільства [16].

Гуманітарна сфера суспільства, яка є ключовим ресурсом для забезпечення національних інтересів країни, відіграє стратегічну роль у розвитку її духовного, інтелектуального та економічного потенціалу. Вона служить культурним фундаментом, який транслює соціальний досвід і сприяє повноцінній реалізації потенціалу людини.

Зміни в цільовій компоненті гуманітарної сфери призводять до формування нового типу цілісності, орієнтованої на освоєння сучасних наукових та технічних досягнень. Стратегічна мета цієї цілісності полягає в підготовці та підтримці функціонування освіченої та всебічно розвиненої інтелігентної особистості, здатної вдосконалювати себе та встановлювати гармонійні стосунки з іншими та навколишнім світом.

У ситуації, коли виникають елементи нестійкості, що можуть призвести до ризику хаосу, роль гуманітарної сфери, такої як наука, освіта і культура, стає важливою. Вони виступають як комплексний стримувальний фактор, що визначає нестійкий баланс суспільної рівноваги та орієнтований на майбутнє, де сучасне покоління повинно здобути гідне місце.

1.2 Гуманітарна сфера як об'єкт державного управління

Серед суб'єктів гуманітарної політики особливо важлива роль належить державі. В умовах командно-адміністративної системи державне управління гуманітарною сферою зводилося до директивних методів керівництва, з жорсткою централізацією та механізмом вертикальних зв'язків. Деформуючий вплив тоталітарної системи державного управління гуманітарною сферою проявився насамперед у звуженні з об'єктивних і суб'єктивних причин реалізації людиною свого духовного потенціалу; безпосередньому втручанні держави у духовне життя суспільства, закони функціонування культури; маніпулюванні суспільною свідомістю; придушенні свободи творчості; одержавленні та ідеологізації культури; нав'язуванні людині таких правил поведінки в гуманітарній сфері, які виключають вільний вибір способів самореалізації особистості в соціокультурній сфері тощо.

Процес суспільної, політичної трансформації зумовлює необхідність утвердження нового механізму взаємодії держави і громадянського суспільства, реформування державної політики у сфері соціокультурного розвитку, функціонування нової філософії діяльності держави як суб'єкта гуманітарної політики.

Саме правова, соціальна держава має створити умови для повноцінного духовного розвитку особи і суспільства, надання людині права виявляти та реалізовувати свої світоглядно-ціннісні орієнтації, задовольняти різноманітні потреби та інтереси у сфері гуманітарного розвитку на засадах соціокультурного плюралізму.

Новий етап розвитку постає з новими викликами та пріоритетами, особливість гуманітарної сфери полягає в тому, що її основні пріоритети залишаються стійкими незалежно від політичних та економічних коливань. Ці пріоритети визначають стратегічний напрямок, зміст, організаційні форми та основні методи в гуманітарній сфері. Досвід розвинених країн свідчить, що легше реалізуються ті пріоритети, які стосуються організаційно-управлінської політики. Треба враховувати, що це не означає

їхню абсолютну відсутність проблем. Успіх у впровадженні таких заходів часто визначає ефективність функціонування всієї системи модернізації [23].

Повноцінне функціонування держави як основного учасника гуманітарної політики забезпечується точним виконанням усіма гілками влади своїх конституційних обов'язків щодо впливу на духовне життя суспільства. Україна, наприклад, розподіляє ці обов'язки наступним чином:

1) Президент України виступає гарантом додержання прав і свобод людини в усіх сферах, включаючи гуманітарну. Він визначає стратегію розвитку гуманітарної сфери, встановлює основні цілі та пріоритети у щорічних посланнях до Верховної Ради України. Президент також має право утворювати, реорганізовувати та ліквідовувати міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, які відповідають за гуманітарну сферу. Крім того, він може створювати консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи державного управління для розвитку гуманітарної сфери. Президент також призначає половину складу Національної Ради України з питань телебачення і радіомовлення та вручає вищі спеціальні звання діячам культури, а також нагороджує громадян України державними нагородами та президентськими відзнаками за їхній внесок у розвиток вітчизняної культури.

2) Верховна Рада України, яка виступає законодавчим органом, визначає основи гуманітарної політики, затверджує загальнодержавні програми національно-культурного розвитку і контролює бюджетні витрати на гуманітарну сферу. Вона також призначає і контролює діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, включаючи дотримання прав і свобод громадян у всіх сферах суспільного життя, включаючи гуманітарну сферу. Крім того, Верховна Рада законодавчо визначає порядок застосування мов, основи виховання, освіти і культури. Вона також встановлює систему оподаткування та пільг підприємницької діяльності в культурних галузях. Парламент призначає половину складу

Національної Ради України з питань телебачення і радіомовлення, впливаючи на їхнє функціонування та інші аспекти.

3) Кабінет Міністрів України відповідає за проведення фінансової, інвестиційної та податкової політики держави в галузі освіти, науки й культури. Він розробляє й здійснює загальнодержавні програми гуманітарного розвитку, а також спрямовує і координує роботу галузевих міністерств і відомств гуманітарної сфери.

Значна роль у впровадженні гуманітарної політики держави належить місцевим державним адміністраціям. Ці органи безпосередньо впроваджують принципи та загальнонаціональні програми гуманітарного розвитку в щоденну практику, адаптуючи їх до специфіки та потреб своїх регіонів.

Політичні партії та громадські організації виступають важливими учасниками гуманітарних процесів. Як представники потреб та інтересів різних соціальних верств та груп громадянського суспільства, вони активно впливають на гуманітарні процеси за допомогою різноманітних засобів. Політичні партії формують власні програми для духовного розвитку та намагаються реалізувати їх через участь у політичному житті країни, у владних структурах на різних рівнях та органах місцевого самоврядування. Вплив на масову свідомість та інші шляхи також є активними методами впливу цих суб'єктів гуманітарної політики.

Громадські організації, «завдяки своїй активності та громадянській позиції, мають значущий вплив на гуманітарне життя та формування політичних підходів, концепцій і моделей розвитку цієї сфери. Шляхом сприяння розвитку народних мистецтв і промислів, відродженню національних звичаїв і традицій, підтримки творчої діяльності окремих митців, колективів та закладів, а також популяризацією кращих духовних цінностей свого народу і всесвітньої культури, ці організації істотно впливають на гуманітарний розвиток суспільства. Їхні заходи коригують

його духовно-ціннісні орієнтації, а також методи та засоби задоволення існуючих потреб» [60, с. 49-53].

Складна та неоднозначна взаємодія всіх суб'єктів гуманітарної політики формує загальний вигляд духовного життя суспільства та визначає його особливості та тенденції історичного розвитку.

Метою державної політики в гуманітарній сфері є узгоджене зусилля для поглиблення гуманістичного світогляду в населенні, ґрунтованого на кращих традиціях та досягненнях духовності. Головні завдання включають формування системи загальнонаціональних моральних і культурних цінностей, закріплення патріотизму, розвиток високорозвиненої національної самосвідомості. Це сприятиме зміцненню духовної єдності та, відповідно, соціально-політичного злагодження суспільства. Така політика також має на меті зниження ідеологічних, культурних та політичних протиріч у суспільстві, підсилення конструктивної співпраці між корінними народами та національними меншинами, а також формування політичної нації як найвищої форми історичної спільності народу.

Для впровадження завдань у конкретній сфері органи державного управління використовують різноманітні заходи та методи в межах адміністративного або економічного управління. Адміністративні заходи передбачають пряме втручання держави, таке як заборони, примусові заходи, квотування та ліцензування. Економічні заходи спрямовані на зміну відповідних характеристик, але не шляхом примусу або заборон, а шляхом створення відповідного економіко-правового середовища, впровадження стимулів та посилення мотивації для необхідної поведінки економічних суб'єктів у ринковому середовищі.

Для формування комплексної та ефективної системи державного управління та сприяння гуманітарній політиці необхідно систематизувати чинники впливу та визначити концептуальні напрями. Це дозволить сформулювати принципи політики та визначити основні напрями управлінських рішень для подальшої реалізації гуманітарних завдань.

У дослідженнях з проблем державного регулювання гуманітарної сфери, на думку О.О. Другова, «здебільшого виділяють такі принципи політики у цій сфері як цілеспрямованості (як чіткої усвідомленості об'єктивної необхідності її розвитку і виділення на це нехай і значних, але необхідних ресурсів), адекватності світовим тенденціям, збалансованості (паритетного розвитку головних елементів системи гуманітарної політики, тобто освітньої та наукової сфер, сектора інформаційних технологій), регульованості (вибудування для цього повноцінної системи державного та суспільного регулювання), державної підтримки (зокрема, організаційної та фінансово-інвестиційної)» [25, с. 28–29].

Треба брати до уваги, що політика регулювання повинна «реалізовуватися з дотриманням принципів цілеспрямованості, безперервності і надійності (за рахунок використання організаційних, економічних, правових та інших умов ефективного функціонування інтелектуальної сфери), плановірності (через поетапне вирішення поточних і довгострокових завдань), динамізму (як високої адаптивності до внутрішнього і зовнішнього середовища), несуперечливості законам управління, цілісності (як єдиної системи), автономності, моделювання та ефективності управління» [42, с. 83–86].

Державна політика в гуманітарній сфері відрізняється своєю комплексністю та взаємозалежністю різних механізмів та інструментів, а також високим рівнем інституційної насиченості в публічному секторі, яка проявляється у реалізації основних напрямів та вирішенні ключових завдань державної політики в гуманітарній сфері. Інституційна насиченість призводить до складнощів у процесі управління, і, отже, процеси створення та застосування механізмів для реалізації державної політики відзначаються різноманітністю і є відображенням різних секторів публічного управління у сфері соціального та гуманітарного розвитку.

Характеристика таких механізмів обумовлена кількома факторами:

- відсутність уніфікованих механізмів реалізації державно-управлінських функцій та регулювання в різних сферах суспільних відносин через розбіжність об'єктів і предметів таких відносин;
- методологічно механізми державного управління мають спільну алгоритмізацію, що пояснюється їхньою природою як продукту управлінської діяльності;
- відсутність єдиної парадигми організації соціокультурного розвитку, що призводить до різного управління різними соціальними та гуманітарними секторами, та існування загальних цілей лише на рівні тренду державного розвитку та цивілізаційного становлення нації;
- реалізація державної політики різними органами влади (міністерствами, відомствами, державними установами) враховує політичну орієнтацію їхніх керівників, що впливає на цільову орієнтацію та методи реалізації завдань у галузі державного управління гуманітарними процесами.

У розробці основних принципів аналізованої державної політики важливо враховувати усі вищезазначені аспекти, оскільки вони є визначальними для подальшого ефективного впровадження вказаних механізмів. Зокрема, ключовою проблемою є створення механізмів реалізації гуманітарної політики, які б поєднували в собі збалансованість та застосовувалися в різних сферах громадських відносин, об'єднаних загальною концепцією «гуманітарної політики».

Для ефективної розробки таких механізмів необхідно забезпечити взаємозв'язок і комунікаційний обмін між відповідними установами публічного управління. Це визначатиме спільний алгоритм формування та затвердження механізмів державного управління. Однак уніфікованість реалізації таких механізмів неможлива через різницю в об'єктах державного регулювання та різноманітності гуманітарних сфер.

Важливим аспектом реалізації державної політики є той факт, що механізм, що розробляється і втілюється в життя, є результатом діяльності конкретного органу державного управління. За таких умов держава визначає загальні конфігурації та встановлює межі свободи для цього органу, щодо вибору способів реалізації державної політики в конкретному секторі його відповідальності в соціогуманітарній сфері.

Хоча існують загальні закономірності для розробки механізмів гуманітарної політики, на практиці кожен з них має свою власну специфіку. В деяких випадках ці механізми навіть можуть виявитися новаторськими, оскільки соціальна і гуманітарна сфера є однією з найбільш динамічно розвиваючихся, активно імплементуючи прогресивні аспекти комплексу прав людини та громадянина.

Авторами підручника «Державна політика в соціогуманітарній сфері» визначені основні напрямки розвитку механізмів державного управління гуманітарною сферою: «удосконалення інституційно-організаційної системи державного управління гуманітарною сферою, забезпечення її відповідності потребам сучасного суспільства; удосконалення та гармонізація нормативно-правового регулювання гуманітарної сфери; залучення широкого кола суб'єктів до формування та реалізації державної політики в гуманітарній сфері; формування сучасної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників гуманітарної сфери, спроможної забезпечити потреби державної служби та місцевого самоврядування у висококваліфікованих кадрах» [22].

Для досягнення основної мети впровадження механізмів державного управління розвитком гуманітарної сфери передбачається вирішення таких основних завдань:

- визначення фундаментальних загальнонаціональних духовних цінностей та забезпечення ефективної культурно-освітньої політики для адекватного сприйняття цих цінностей, зокрема серед шкільної та студентської молоді, а також різних молодіжних субкультур.

Важливою є передача правдивої історії як важливої умови для консолідації перспективного суспільства;

- здійснення та впровадження в практику національної системи постійного моніторингу за індексом людського розвитку, який прийнятий ООН. Мета полягає в проведенні невідкладних заходів для вирівнювання регіональних вимірів основних показників культурного розвитку;
- забезпечення правових, фінансово-економічних та організаційних умов для розвитку культури;
- визначення цілей і пріоритетів, а також розроблення комплексного правового механізму щодо реалізації державної мовної політики;
- розроблення та впровадження загальнонаціональних та галузевих середньо- і довгострокових програм, спрямованих на гуманітарну інтеграцію держави в єдиний національно-державний комплекс і формування національної ідентичності суспільства. Ця ідентичність має базуватися на загальних цінностях для всіх громадян держави і враховувати багатокультурність держави як її суспільне надбання.

Серед заходів з реалізації державної політики в гуманітарній сфері мають бути:

1. поліпшення нормативно-правової бази шляхом використання вітчизняного та міжнародного досвіду вирішення проблем гуманітарного розвитку та його гармонізації з загальнодержавними процесами у цій сфері. Цей досвід зафіксований у ряді вітчизняних та міжнародних документів, включаючи «Загальну декларацію прав людини» (1948 р.) і Міжурядову програму ЮНЕСКО щодо формування суспільства знань, а також комплекс документів, спрямованих на захист мовно-культурних прав національних меншин та узгодження їх гуманітарних інтересів із загальнонаціональними інтересами країни проживання.

2. створення та реалізація державних програм гуманітарного розвитку, які охоплюють такі напрями, як розвиток освіти та науки, розбудова мережі культурних закладів, моральне та патріотичне виховання населення, а також використання досвіду країн Західної Європи у вирішенні проблем управління гуманітарним розвитком. Крім того, у цих програмах передбачається збереження та розширення культурного надбання етносів і етнічних груп.
3. активна участь в міжнародних програмах, спрямованих на розвиток гуманітарної сфери та вирішення або пом'якшення конфліктів гуманітарного характеру шляхом узгодження інтересів регіональних та загальнонаціональних цілей.
4. розробка та впровадження галузевих програм розвитку гуманітарної сфери, охоплюючи такі аспекти, як освіта, наука, видавнича справа, кінематографія, бібліотечна справа тощо.
5. створення спеціальних регіональних програм, спрямованих на розв'язання гуманітарних завдань, що виникають внаслідок специфіки функціонування різних елементів гуманітарної сфери в конкретних регіонах. Це вимагає впровадження науково обґрунтованих, політично збалансованих заходів, а також освітньо-просвітницької та виховної роботи [53].

Як було зазначено у попередньому підрозділі, значну важливою умовою гуманізації суспільного розвитку є реалізація такої політики, яка б об'єднувала суспільство, враховувала інтереси та потреби абсолютної більшості громадян держави, які часто не співпадають. Необхідність вироблення таких підходів є особливо гострою у сфері мовної політики та питаннях історичної пам'яті, деякі з яких штучно загострюються в умовах політичного протистояння. Адже без визначення чітких принципів і концептуальних положень державної політики у сфері ідентичності національний поступ і модернізація країни будуть суттєво ускладнені або й неможливі.

Серед ключових пріоритетів і перспектив гуманітарної політики держави необхідно визначити наступне:

- Створення єдиного національного гуманітарного простору як невід'ємної складової європейського цивілізаційного ландшафту.

- Збереження та популяризація культурної спадщини нації.

- Розвиток системи освіти з метою забезпечення рівного доступу громадян до високоякісної освіти світового рівня, підвищення престижу освіти та вчителя, а також надання можливостей для отримання освіти протягом усього життя.

- Розвиток науки, охорона наукового потенціалу, зміцнення взаємозв'язку між наукою, освітою та виробництвом, ефективне використання інноваційного потенціалу науки.

- Реалізація культурної політики на основі гуманістичних ідеалів, соціального прогресу, культурного діалогу, толерантності та взаємної відповідальності.

- Впровадження ефективних інформаційно-комунікаційних технологій у галузі освіти, науки та культури.

- Інтенсифікація розвитку національного сектору культурних індустрій.

Державне управління гуманітарним розвитком передбачає розроблення системи програмних і прогнозних документів, що охоплюють коротко-, середньо- та довгострокові періоди. Основними компонентами цих документів будуть розділи, присвячені соціально-культурному, освітньому та науковому рівням, а також врахування короткострокових прогнозів і програм на галузевому, регіональному та державному рівнях.

Забезпечення гуманітарного розвитку передбачає формування скоординованих дій у всіх сферах суспільного життя. Це включає адекватну переорієнтацію соціальних, екологічних та економічних інститутів держави та посилення державного стимулювання інтересів громадян, юридичних осіб і соціальних груп у вирішенні завдань усебічного гармонійного

розвитку людини. Для досягнення цих цілей важливо здійснити поступове реформування системи управління гуманітарним розвитком, розмежувати повноваження між центром та регіонами в цих сферах і розподіляти конкретні функції між органами управління.

При реалізації гуманітарної політики важливо уникати дублювання функцій та забезпечити чіткість в механізмах контролю за виконанням рішень. Також необхідно уникати постійних змін в апаратах виконавців після кожної зміни влади.

Місцеві державні адміністрації, як єдиноначальні місцеві органи виконавчої влади загальної компетенції, відіграють ключову роль у реалізації гуманітарної політики. Вони мають повноваження представляти інтереси держави та ухвалювати від її імені владні рішення.

Діяльність місцевих органів виконавчої влади в гуманітарній сфері спрямована на втілення державної політики в галузях науки, освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, материнства і дитинства, сім'ї та молоді.

Гуманітарна сфера відрізняється відсутністю прямих економічних елементів і засобів для реалізації економічних інтересів. Замість цього вона має економічну складову як елемент стратегічного орієнтування держави на досягнення соціальних та гуманітарних аспектів розвитку людини.

Іншими словами, економічна складова частина державної політики в гуманітарній сфері використовується лише як засіб забезпечення повноти реалізації відповідних соціальних, гуманітарних, духовних, ідеологічних та інших цілей розвитку суспільства. Держава, враховуючи свої економічні можливості, формує цілі, визначає напрямки та завдання, а також встановлює індикатори для оцінки успішності їх досягнення під час реалізації гуманітарної політики в конкретному секторі.

Механізми реалізації гуманітарної політики, хоча і не мають прямої економічної мети, ґрунтуються на економічних можливостях реалізації цієї політики. Вони розробляються з урахуванням обсягу фінансування, яке

надається державою для конкретного напрямку державної гуманітарної політики.

Важливо відзначити, що кожен механізм реалізації гуманітарної політики розробляється з урахуванням принципів економічної раціональності в умовах обмежених матеріально-фінансових ресурсів. Незважаючи на це, місія і цілі державної соціогуманітарної політики не можуть змінюватися, а її обсяг не повинен зменшуватися. Орієнтири такої політики визначаються інтересами, загальними закономірностями державного розвитку, процесами державного будівництва та національною самоідентифікацією нації.

Це означає, що, наприклад, мета соціальної та гуманітарної політики держави, така як досягнення європейських стандартів життя населення, не може бути реалізована протягом короткого періоду через недостатність рівня розвитку економічного потенціалу держави. Ця ціль залишається визначальною, але її досягнення відбувається поступово, що потребує розробки та встановлення цілей другого рівня або загальних завдань державної політики в соціогуманітарній сфері, які досяжні з урахуванням наявних економічних можливостей держави.

Механізми реалізації вказаної політики, в свою чергу, повинні бути розроблені з ще більшою деталізацією етапів досягнення основної цілі, а також мати циклічність, мобільність і пристосованість до умов зовнішнього середовища, в якому вони реалізуються. Враховуючи це, можна виділити низку загальних правил, за якими повинні розроблятися механізми реалізації державної політики в гуманітарній сфері:

- «забезпечують практичну реалізацію кожного окремого завдання державного управління в окремому секторі соціогуманітарної сфери;

- розробляються входячи з наявного організаційно-правового забезпечення, економічної спроможності конкретного суб'єкту державного управління;

–формалізуються як набір управлінських рішень та інструментів регулювання суспільних відносин у конкретному секторі соціогуманітарної сфери;

–ґрунтуються на принципах і засадах реалізації тих чи інших соціальних і гуманітарних процесів» [40].

Узагальнений алгоритм для формування механізмів державного управління в гуманітарній сфері передбачає урахування не лише загальних цілей гуманітарної політики, але й конкретних можливостей органу державного управління для їх реалізації, включаючи організаційно-правові та економічні аспекти. Під час розробки системи індикаторів досяжності цілей важливо враховувати обсяг повноважень даного органу та його практичний досвід.

Послідовність алгоритму дозволяє встановлювати, наскільки орган державного управління може ефективно реалізувати механізми втілення основних принципів державної політики в гуманітарній сфері на практиці.

Отримані результати дослідження є об'єктивними в контексті реальних умов вітчизняної системи державного управління та функціонального розподілу повноважень між різними сферами у гуманітарній сфері.

Так, наприклад, В.В. Лаврухін зауважує на необхідності «взаємодії між центральними органами державної влади й іншими суб'єктами реалізації державної політики в кожній конкретній галузі соціогуманітарної сфери» [40, с. 68].

В той же час під час вивчення механізму втілення державної політики в гуманітарній сфері приділяється увага різноманітним елементам, які не є характерними для об'єкта соціального управління. Серед них виділяють податковий, кредитний, бюджетний механізми, механізм державних замовлень, а також адміністративний, організаційний, правовий, програмний механізми. Останні чотири є типовими для будь-якої сфери державного управління, в той час як перші чотири є проявами економічного

підґрунтя системи державного управління. Важливо відзначити, що перші чотири механізми можуть мати обмежене застосування, наприклад, у галузях гуманітарної політики, таких як релігійна чи ідеологічна сфери, політика формування правової культури і інші.

Цікавим у такому контексті є висновок В.А. Скуратівського, В.П. Трощинського, Е.М. Лібанової про те, що реалізація державної політики гуманітарної сфери «представляє собою окремий комплексний сегмент владно-управлінської діяльності, яка полягає у створенні відповідних інститутів, розробці заходів, застосуванні комплексу механізмів, призначених забезпечувати гуманітарні й соціальні потреби всіх верств населення шляхом їх стратифікації та диверсифікації, реалізовувати їхні громадянські права й свободи, створювати рівні можливості для інтеграції українського суспільства в загальноєвропейський соціокультурний і цивілізаційний простір» [61].

І. Рачити зазначає на тому, що «реалізація гуманітарної політики держави вимагає переосмислення гуманітарного простору. Таким чином, ключові механізми державного регулювання в цій сфері повинні орієнтуватися на комплексний підхід, що включає економічні, соціальні та гуманітарні аспекти суспільного розвитку. У той же час визначальним фактором є економічні можливості держави для задоволення потреб у соціально-гуманітарному розвитку населення» [96].

Цікавим також є висновок А. Мелякова стосовно організаційної складової реалізації гуманітарної політики, визначаючи особливості, такі як волюнтаризм, роздробленість та значна залежність від політичного чинника. Теоретик вказує на приклад центрального органу виконавчої влади, відповідального за реалізацію державної молодіжної політики, який за останні 25 років пройшов тринадцять реформ. Це свідчить про високу динаміку та нестабільність в організаційних аспектах гуманітарної політики.

Крім того, дослідник довів, що на фінансування гуманітарної сфери вплинула негативно потреба в секвестрації державного бюджету, зумовлена пандемією COVID-19 [91].

Дійсно, подібний напрямок характерний для багатьох країн. Держава, через свої органи, несе юридичну відповідальність за добробут свого населення, що перебуває на її території або під її контролем. Саме ці органи влади відповідають за забезпечення соціальної та гуманітарної безпеки шляхом впровадження систем стримування. Роль суб'єктів гуманітарної діяльності може полягати в тому, щоб стимулювати та переконувати органи влади виконувати свої обов'язки. У випадках, коли це не відбувається, ці суб'єкти можуть надавати допомогу у подоланні наслідків і вирішенні соціальних проблем [99].

Водночас, наприклад, Т. Гільденбрант, К. Хільбрехт та інші зауважують на тому, що обов'язком держави є забезпечення соціальної безпеки та високі соціальні стандарти життя населення і це виступає першочерговим у розробці механізмів реалізації такої політики [86].

Державна гуманітарна та соціальна безпека визначається різними аспектами, кожен з яких має власний прояв у секторі гуманітарної державної політики та все це відповідним чином впливає на процес формування механізмів її реалізації [100].

Але, як зазначає С. Бальбоа й М. Делоффр, держава не завжди може в повному обсязі досягти всіх цілей своєї гуманітарної політики. Тому важливо, щоб органи державної влади співпрацювали з неурядовими та іншими громадськими організаціями. Останні спрямовують свою діяльність на підтримку найбільш вразливіших верств населення та створення відповідних економічних умов для розвитку соціальної сфери. За думкою вчених, ця співпраця є додатковим елементом у формуванні механізмів реалізації зазначеної державної політики [68].

Таку думку можна побачити й у роботах Д. Цефаї [72].

Отже, механізми державної реалізації політики в гуманітарній сфері не передбачають участі неурядового сектору. Проте, на практиці такі організації можуть виявитися необхідним елементом взаємодії між державою та громадськістю, особливо з урахуванням обмежених можливостей держави в реалізації ряду завдань.

Наприклад, М. Фусаччі відзначає важливість залучення недержавних організацій та інститутів громадянського суспільства до вирішення соціальних проблем і досягнення цілей соціогуманітарної політики, зокрема в контексті вирішення проблем нелегальної міграції [82].

П. Ака зазначає, що «неурядові організації можуть бути імплементовані в механізм реалізації державної соціогуманітарної політики, але сама розробка такого механізму не передбачає їхньої участі, оскільки держава не може імперативно вказувати на спосіб досягнення неурядовими організаціями власних статутних цілей» [67]. Отже, неурядові організації формують собою додатковий потенціал для забезпечення цілей державної соціогуманітарної політики [45].

В умовах сьогодення стратегія державної політики в гуманітарній сфері повинна базуватися як на глобальних тенденціях світового розвитку та аналізі минулого шляху, так і на розгляді власного досвіду країни в умовах нового і непередбачуваного етапу її соціально-економічного розвитку. Система гуманітарних цінностей та компоненти гуманітарної сфери надають можливість країні здобути стратегічну перевагу в нових умовах сучасного світу. У наслідок цього усебічного процесу стає очевидним те, що в економіці ХХІ століття людина з високим рівнем інтелекту, вольовими якостями, відповідальністю в ухваленні рішень, мобільністю та професіоналізмом вже сьогодні є основною складовою капіталу в будь-якій галузі діяльності.

У сучасних умовах гуманітарна сфера повинна бути готовою відповісти на такі потреби людини:

- готовність до революційної зміни технологічного способу виробництва передбачає розвиток і широке впровадження гнучких автоматизованих виробництв, тенденцію до мініатюризації техніки та повну комп'ютеризацію всіх видів діяльності й виробництва. Це також передбачає звільнення людини від монотонної фізичної праці та жорсткого підпорядкування не менш монотонному машинному ритму. Основна ідея полягає в тому, щоб вивільнити людину для творчого процесу, розумової та інтелектуальної праці. Збереження технологічного багатоукладного устрою є ключовим фактором для успішної реалізації цих тенденцій. Таким чином, перед гуманітарною сферою, зокрема перед наукою і освітою, які забезпечують її потреби, виникають абсолютно нові завдання. Вирішення цих завдань можливе лише за умови злагоджених наукових і освітніх структур з багатими академічними традиціями. Історія науки, виробництва і освіти свідчила, що наявність проблем у будь-якій сфері людської діяльності спонукала до створення нових знань, нового підходу до проблеми та нових технологій;
- відродження та широке поширення малих форм виробництва, поступова втрата своїх позицій гігантами індустрії, зміцнення різноманіття форм власності, знаходження та заповнення різними формами власності своєї ніші з врахуванням потреб і можливостей людей, а також поява інтернаціональних форм власності на базі глобальних систем телекомунікацій, транспорту та моніторингу довкілля, розвиток яких неможливий у вузьконаціональних масштабах, призведуть до докорінних змін в економічній структурі суспільства;
- розвиток малих форм ділової активності виступає як джерело зростання ефективності виробництва, насичення ринку необхідними товарами та послугами, а також підвищення рівня життя населення. Зараз приділяється особлива увага розвитку малих підприємств,

оскільки вони забезпечують необхідну мобільність виробничих одиниць на ринку, сприяють спеціалізації та кооперації подібних об'єктів виробництва. Сучасний учень, який стає майбутнім підприємцем, повинен розуміти, що саме об'єкти малого підприємництва можуть швидко використовувати нові ринкові можливості, швидко окупатися і створювати атмосферу справжньої конкуренції. Таким чином, малі підприємства стають гнучкою та динамічною формою реалізації творчої діяльності людини;

- поглиблення соціальної стратифікації та поява крайніх форм протиборства між соціальними групами внаслідок різних об'єктивних обставин є актуальними явищами сучасності. У цих умовах важливим стає розумне поєднання етнічної ідентичності та міжетнічної толерантності. Зростання ролі в духовній культурі та формування нових елементів етики в міжнаціональних та міжособистісних відносинах, базованих на принципах незалежності, самобутності та визнання унікальності особистості, стають основою для наповнення гуманітарної сфери новими цінностями;
- процес деєтатизації, або роздержавлення, передбачає поділ сфер впливу та управління, що супроводжується заходами суспільно-державного управління великими процесами. Для гуманітарної сфери, що завжди взаємодіяла із суспільством та державою, це не новина. Поява громадських організацій, які регулюють організаційні аспекти та контролюють результативність сфери, вважається позитивним явищем. У контексті посилення регіональних органів влади на основі знання та врахування місцевих особливостей, традицій і потреб народу, розвиток функцій демократії є важливим аспектом. Ці процеси є пересічними подіями, до яких має адаптуватися не лише формуюча особистість, а й старші покоління;
- на основі загальної глобалізації спостерігаються процеси інтеграційного спрямування, спричинені поступовим зняттям

міждержавних обмежень для врегулювання суперечностей між країнами та їхніми групами. Останні приклади (такі як Євросоюз, Європарламент, використання євро як єдиної валюти, різноманітні політичні та економічні угоди, такі як Шенгенські, Маастрихтські та Болонські угоди щодо розвитку єдиного простору освіти) свідчать про певну, хоча й приховану, стійкість цієї тенденції. Використання терміну "певна стійкість" пояснюється тим, що, разом із тенденціями інтеграції виникають і інші явища, такі як національний та державний сепаратизм, бажання до гегемонії та побудови однополярного світу, дезінтеграційні процеси (включаючи розділення колишніх федеративних держав, наприклад, Іспанії та Шотландії), міжетнічна, расова та релігійна нетерпимість та інші явища;

- сучасні уявлення про методи наук у гуманітарній сфері викликають докорінні зміни, спрямовані на відмінність особистості, що кидає тінь сумніву на традиційний гуманітарний процес, орієнтований на етапне усереднення особистості. Замість цього, нові уявлення вказують на те, що гуманітарний процес повинен сприяти розвитку унікальних індивідуальностей, здатних до творчості.

В сучасному світі це висуває нові вимоги до гуманітарної сфери, які в першу чергу взаємодіють із станом та перспективами розвитку економіки. Зростаюча конкуренція, революційний прогрес у технологіях, скорочення сфери некваліфікованої праці та структурні зміни в зайнятості вимагають готовності людини, зокрема молоді, до частого змінювання своєї професії та навіть кілька разів протягом трудового життя.

Перехід до нових конструкцій, які визначаються продиктованими змінами у суспільному житті, представляє собою значний прорив у розвитку гуманітарної сфери. Застаріле індустріальне суспільство сформулювало традиційний підхід до життя людини, де очікувалося, що особа в молодості обирає одну професію, яка залишається з нею на все життя. Такий вибір

професії фіксувався в офіційних класифікаторах, а план навчання обираних професій був закріплений в офіційних навчальних програмах.

Однак сучасний стан науки, освіти та виробництва підкреслює, що цей підхід не відповідає швидким змінам, де підготовка до нових та несподіваних завдань вимагає не лише знання конкретного предмета, але й міждисциплінарні знання. Нинішня реальність акцентує проблему і практику визначення власного освітнього шляху кожним індивідом відповідно до змінюваної життєвої та професійної ситуації.

Великомасштабна програма модернізації гуманітарної сфери, реалізована останніми роками, призвела до значних досягнень.

У той же час, темпи та глибина змін у гуманітарній сфері ще не в повній мірі відповідають потребам суспільства, держави та окремої особистості. Вважаємо, що ці проблеми можна розділити, принаймні, на два значущі блоки:

I. Створення законодавчого забезпечення для трансформацій у гуманітарній сфері передбачає визначення взаємної відповідальності та взаємин у тріаді «суспільство - держава - гуманітарна сфера». Зокрема, цю структуру можна розширити, додавши до неї ще один компонент, який можна умовно назвати "споживачем послуг, що надаються гуманітарною сферою" в найширшому розумінні цього терміну. Паралельно з цим ця конструкція повинна включати інші системоутворювальні аспекти, такі як організація життєдіяльності особистості відповідно до демократичних цінностей, особливостей нової економіки та сучасних науково-технічних досягнень. Крім того, система має включати підтримуючі елементи, такі як фінансування, супутні аспекти та інші елементи, роль і значення яких повинно бути рівномірно розподілене на рівні держави.

II. Оновлення гуманітарної сфери, включаючи вдосконалення основних елементів, впровадження інформаційних технологій, а також створення нових економічних і управлінських механізмів та підготовку кадрів, повинно відбуватися відповідно до діючих законів країни, які

гарантують єдине правове середовище для здійснення цієї діяльності. Ухвалення таких законів є завданням національного і політичного рівня, і в цьому процесі мають брати участь всі громадяни країни.

Громадянське суспільство повинно відігравати провідну роль у цьому процесі, а держава повинна стати реальним гарантом доступності гуманітарних послуг для всіх громадян країни, працюючи над збереженням і поліпшенням їх якості. Спільні зусилля громадянського суспільства та держави спрямовані на модернізацію гуманітарної сфери з урахуванням сучасних вимог і стандартів, забезпечуючи рівний доступ всіх громадян до необхідних гуманітарних ресурсів і послуг.

Розвиток громадянського суспільства, будівництво демократичної та соціальної держави в країні продовжується, відкриваючи сприятливі перспективи для гуманітарної сфери. У таких умовах гуманітарна сфера сама стає гарантом соціальної єдності, ефективним інструментом національного об'єднання та соціального партнерства, а також фактором оновлення духовності і етнічної самосвідомості, з врахуванням світової ідентичності та високих громадянських якостей молодого покоління. Це стає важливим чинником для позитивного розвитку суспільних процесів і невід'ємною цінністю для будь-якого суспільства і цивілізації.

Здійснення названих пріоритетів може бути ефективним лише за умови збереження та вдосконалення позитивних аспектів, досягнутих на попередніх етапах розвитку. Гуманітарна сфера, яка відображає соціально-культурні процеси і є ключовою для суспільного відтворення, має перетворювальний вплив і визначає майбутнє суспільства, залишаючись в нерозривному зв'язку з його процесами. Таким чином, характер соціально-економічного розвитку безпосередньо впливає на систему гуманітарних цінностей і діяльність її інститутів.

В умовах сучасності реалізація громадсько-державної моделі управління передбачає суттєвий перегляд розподілу повноважень між державними, самоврядними та громадськими суб'єктами управління в галузі

культури. Основний акцент у процесі управління буде зроблено на громадських органах, але це не означає, що держава відмовиться від відповідальності за стан речей у сфері культури та від реалізації державної політики. Держава разом із громадськими структурами буде визначати зміст культурної політики, формулювати основні напрямки її здійснення та створювати необхідні механізми для її впровадження.

У процесі реформування системи державного управління у гуманітарній сфері ключовим завданням є створення організаційно-управлінських структур, які ефективно відповідали б сучасним викликам, сприяли б реалізації потреб суспільства та розвитку гуманітарної сфери.

Однією з ключових цілей має бути подолання відчуження населення від управлінських процесів у гуманітарній сфері, яке сформувалося на попередніх етапах суспільного розвитку, коли населення сприймалося як пасивний об'єкт гуманітарної політики, а не активний суб'єкт.

Досвід демократичних країн вказує на те, що державна політика у гуманітарній сфері стає ефективною лише у випадку, коли до її розроблення та впровадження залучаються широкі верстви громадськості. З'єднання державних та громадських елементів управління забезпечує виваженість, прозорість та результативність державної політики.

Світова практика ефективного управління у гуманітарній сфері підтримує партнерську взаємодію між державними структурами та різними громадськими, неурядовими, неприбутковими, благодійними організаціями, фондами та фундаціями, зацікавленими у розв'язанні гуманітарних проблем.

Залучення громадських структур до процесу розробки державної політики та законодавства є важливим елементом підвищення ролі громадян та їх добровільних об'єднань у справах гуманітарного розвитку суспільства. Це пояснюється, передусім, тим, що недержавні структури є основною формою організації громадянського суспільства, і через їхню діяльність громадяни залучаються до процесів ухвалення політичних рішень [16].

1.3. Принципи та закономірності державного регулювання гуманітарної сфери

Дослідження змісту гуманітарної сфери та аналіз її як об'єкту державного управління дає можливість визначити та проаналізувати загальні принципи та закономірності державного регулювання гуманітарної сфери.

Слід підкреслити, що державне регулювання й державна політика невіддільні друг від друга й взаємозалежні між собою. Відоме твердження, що політика є мистецтво управління. За своїм масштабом впливу державна політика охоплює всі сфери життя суспільства, у тому числі гуманітарну сферу. Тут проявляється двоїстий характер державного регулювання: з однієї сторони державне регулювання гуманітарної сфери має соціально-політичну сутність, наповнюється політичним змістом, а з іншого – носить організаційний характер, практичну спрямованість. По суті державне регулювання гуманітарною сферою є практичне перетворення в життя політики держави в цій області [33; 34].

Основні принципи державної політики в гуманітарній сфері отримують конкретний юридичний вираз через включення їх у правову форму, що надає їм статус офіційних орієнтирів для суб'єктів правовідносин у цьому сегменті.

Ці принципи та мета державного регулювання повинні бути закріплені в законодавчих актах держави, перетворюючись із наукових концепцій у практично застосовні принципи. Це особливо важливо для формування правової основи системи гуманітарної сфери, де принципи державної політики виступають як вихідні принципи для державного регулювання відносин у даній галузі.

Іншою важливою рисою принципів державної політики в гуманітарній сфері є їхнє здатність забезпечувати стабільність в організаційній структурі та функціонуванні системи державного регулювання в цьому сегменті.

До основних принципів державного регулювання в гуманітарній сфері відносять: «єдність державної влади й управління; законність; пріоритет права, і законних інтересів громадян перед інтересами держави; рівноправність громадян в участі в державному управлінні (регулюванні); облік суспільної думки й гласність у державному управлінні; територіально-галузева; оптимальна комбінація централізація й децентралізація в державному регулюванні; міжнародне співробітництво» [1]. Група принципів, що визначають соціально-політичну природу та функціонування системи державного регулювання, детально розглядається в спеціалізованій літературі, і тут ми обмежимося вказівкою на те, що в гуманітарній сфері ці принципи конкретизуються.

Щодо галузевих принципів державної політики та управління в гуманітарній області, вони доповнюють основні (конституційні). На відміну від загальних принципів, які мають широкий застосування, галузеві принципи виражають специфічні особливості гуманітарної системи та характер державної політики в ній. Роль цієї групи принципів полягає в формуванні основ для відокремлення державного регулювання гуманітарною сферою від суміжних галузей управління.

Визначення сутності та класифікації принципів є складною проблемою. Принцип є науковою категорією, оскільки встановлюється в результаті аналітичної роботи з виявлення суттєвих явищ і зв'язків в гуманітарній області. В той же час, принцип регулювання є суб'єктивною категорією, так як його формує людина. Тому зростають вимоги до професійної підготовки тих, хто офіційно визначає ці принципи для подальшого закріплення їх в законодавчих актах.

Принципи, специфічні для гуманітарної сфери як об'єкта державного регулювання, повинні відобразити якісні особливості цієї сфери та відтворити структуру закономірностей її розвитку в суспільстві. Зміст управління, особливо на рівні державного, полягає в обов'язковому врахуванні виявлених закономірностей та забезпеченні необхідних умов

(матеріальних, організаційних і інших) для максимально повного їхнього прояву в суспільній практиці.

До таких «закономірностей» належать: а) постійний зв'язок гуманітарної сфери з політичною орієнтацією держави; б) органічний зв'язок гуманітарної сфери із соціальною; в) істотний зв'язок гуманітарної сфери з вихованням особистості. Зазначені закономірності в остаточному підсумку пробивають собі шлях до формування генеральної мети, завдань, функцій, організаційної структури й принципів державного регулювання галузю. Інакше кажучи, закономірності розвитку гуманітарної сфери виступають об'єктивними критеріями, які виражають фундаментальні основи функціонування системи державного регулювання гуманітарною сферою» [1].

Закономірності регулювання розвитку гуманітарної сфери значною мірою залежать від типу соціальної політики, яку обирає держава. При вивченні цього питання важливо враховувати різні аспекти та характеристики економічної та соціальної політики. Серед цих аспектів особливо важливі економічні, організаційні та правові питання, які є ключовими в завданнях державного регулювання та безпосередньо впливають на реалізацію пріоритетів та соціальних гарантій для населення країни.

Загальне визначення соціальної політики держави як системи цілеспрямованих заходів, включаючи фінансові ресурси, приводить до конкретизації організаційних форм і методів державного регулювання. Вони залежать від економічної системи, суспільних цілей, соціальних завдань та інших факторів. В цьому контексті велике визнання отримує класика соціальної політики, Г. Терборна, який відзначав, що «завданням державних інститутів є просте й розширене відтворення населення, підтримка громадян протягом усього їхнього життя, підвищення якості, кількості й умов життя» [28, с. 115].

А.Ходачек, в свою чергу, визначає поняття «соціальна політика» наступним чином: «являє собою специфічний вид цілеспрямованої діяльності держави, пов'язаний зі зміною (підвищенням) суспільного статусу соціально незахищених груп населення, зм'якшенням протиріч між учасниками ринкової економіки, ослабленням диференціації доходів і запобіганням можливих соціальних конфліктів на економічному ґрунті» [29].

Повністю підтримуючи цю точку зору, ми в подальшому будемо систематично звертатися до аспектів соціальної політики у нашій країні. Зараз же ми проаналізуємо теоретичні засади визначення пріоритетів соціальної політики в різних зарубіжних країнах. Ретроспективний огляд еволюції суспільних відносин дозволяє зробити висновок, що всі економічно розвинені країни, визначаючи пріоритети розвитку, в певній мірі спираються на фінансово-економічну теорію, яку можна розділити на три основні підгрупи: класичну, регулятивну та планово-директивну.

Без вдавання у докладні деталі історичних трансформацій поглядів представників різних економічних шкіл, давайте перейдемо безпосередньо до розгляду неокласичної теорії, яка базується на концепції трьох факторів виробництва: капіталу, праці і землі. В цій теорії державні витрати розглядалися як інструмент для досягнення найбільш раціонального використання цих факторів. Зокрема, наголошувалася необхідність переходу від екстенсивного до інтенсивного типу розвитку. Це привело до визначення нових пріоритетів в державних витратах, таких як фінансування науково-технічного прогресу та освіти, що стали важливими складовими гуманітарної сфери. За твердженням неокласиків, які включають Дж. Кейнса, А. Пігу, П. Самуельсона та інших теоретиків, тільки якісне використання людського капіталу забезпечить економію усіх інших обмежених ресурсів. Однією з основних ідей неокласичної теорії є концепція "суспільних послуг" або "суспільних благ".

Ця теорія передбачає, що бюджет виступає у ролі одного з універсальних інструментів, за допомогою якого держава бере участь у вирішенні соціальних проблем, сприяє розвитку освіти, охорони здоров'я, науки, культури та інших гуманітарних галузей. Послуги цих галузей використовуються всіма громадянами країни, і з позицій сукупних інтересів вони розглядаються як суспільні блага, тобто тих благ, оплата яких індивідуально кожному користувачем є неможливою або нерациональною. Держава надає ці блага через систему суспільного сектору економіки, а їхнє фінансування здійснюється повністю або частково за рахунок державного бюджету.

Економічна теорія прав власності, в рамках нової інституціональної концепції, набула популярності, а її одним із авторів є Р. Коуз. Аналізуючи ринок як соціальний інститут, учений відзначає, що ринкове господарство має тенденцію недооцінювати зовнішні ефекти, або екстерналії (побічні ефекти, що впливають на третіх осіб, що не беруть безпосередню участь у конкретній угоді), і не враховувати пов'язані з ними додаткові витрати. Розроблені ним наукові положення відомі як теорема Р. Коуза, яка стверджує, що ринок може ефективно усувати зовнішні ефекти без втручання держави [34, с. 350].

Отже, зацікавлені сторони можуть самостійно доходити до більш раціональних рішень у вирішенні соціальних проблем, якщо права власності чітко визначені, а трансакційні витрати (збір та обробка інформації, витрати на проведення переговорів і прийняття рішень, витрати контролю і юридичного захисту виконання контракту) є мінімальними. Іншими словами, не потрібно посилювати державну регуляцію в гуманітарній політиці, і, навпаки, слід ширше розбудовувати ринкові процеси в цій сфері.

У сучасних умовах, у будь-яких країнах, незалежно від суспільного ладу, проблеми усунення зовнішніх ефектів стають все більш актуальними, і можливості їхнього зменшення стають все важливішими. Автор вважає, що гуманітарна сфера, як й інші, не може розвиватися без допомоги держави в

сучасних умовах, і ефективний розвиток цієї сфери повинен бути забезпечений системою регулюючих заходів, в яких важливу роль повинні відігравати органи державного управління та місцевого самоврядування, здатні виконувати покладені на них функції [14, с.200 ; 12].

Отже, модернізація гуманітарної сфери є політичним і загальнонаціональним завданням, яке не повинно та не може бути реалізоване як окремий відомчий проєкт. У сфері гуманітарної політики всі громадяни держави, державні та регіональні органи влади, органи місцевого самоврядування, професійно-спортивне співтовариство, наукові, культурні, комерційні та суспільні інститути повинні стати активними суб'єктами державної політики.

Цікавим твердженням є висновок В.П. Горегляда, що «сучасна економічна політика держави та система державного регулювання соціально-економічних процесів повинні ґрунтуватися на концепції функціональних фінансів. Це має значення не лише на економічному рівні, але й на політичному, оскільки концепція збалансованості бюджету на довгостроковій основі дозволяє встановлювати стратегічні цілі розвитку, вирівнюючи їх із поточними та довгостроковими завданнями» [13].

Погоджуючись із такою точкою зору, слід відзначити, що залежність економіки від бюджету призводить до збільшення частки перерозподілу національного доходу через бюджет, що не відповідає економічному курсу держави, спрямованому на лібералізацію економіки та скорочення частки бюджету у валовому внутрішньому продукті країни. Проте концепція розгляду людини не як засобу виробництва, а як мети соціально-економічного розвитку, спрямованого на підвищення якості життя, залишається актуальною у перспективі. Не варто доводити, що інвестиції в людський капітал покращують якість цього потенціалу, що, в свою чергу, є ключовим чинником економічного прогресу будь-якої держави.

Докладний аналіз наукової літератури з питань державного регулювання ринкових процесів дозволяє зробити висновок, що скорочення

прямого втручання держави в країнах з розвинутою економікою викликає ускладнення, а не ослаблення економічних функцій держави. Основним принципом фінансово-економічної політики цих країн є підтримка конкурентоспроможності окремих галузей. Щодо прямого державного регулювання, то воно, як правило, базується на бюджетному фінансуванні і зачіпає галузі, що вирішують стратегічні завдання великого масштабу, такі як фундаментальна наука, освіта, оборона і т. д. Звертання до цього принципу відбувається у випадках, коли приватні інвестиції в окремі сектори економіки пов'язані з великим ризиком, що ускладнює реалізацію довгострокових та витратних проектів без державної підтримки [11, с. 31].

Принцип загальної координації економічних процесів є важливим для сприяння розвитку економіки відповідно до визначених орієнтирів. У розвинених країнах реалізація державних функцій ґрунтується на довгостроковій та середньостроковій економічній стратегії, що охоплює такі аспекти, як структурні перетворення економіки, заходи у сфері природоохорони, розвиток енергетики, науково-технічний прогрес.

Отже, сучасна державно-управлінська думка репрезентована кількома великими школами, кожна з яких має свої напрямки. Деякі з них виходять із базових положень кейнсіанства, в той час як інші виражають протилежні погляди. Огляд сучасних фінансових теорій підкреслив декілька важливих висновків, які слід враховувати при розробці гуманітарної політики та стратегії розвитку держави.

Таким чином, основною метою модернізації державного регулювання у гуманітарній сфері є створення механізмів стійкого стану й розвитку, який характеризується здатністю досягнення й підтримки рівноваги між її основними елементами. Ця стійка рівновага повинна забезпечуватися за рахунок максимізації області управління ризиком, а не за рахунок мінімізації ризику як такого.

Для досягнення цієї мети, на наш погляд, у першу чергу повинні бути встановлені способи вирішення таких взаємозалежних завдань, як створення

організаційних і економічних механізмів раціонального використання кадрового, матеріального та фінансового потенціалу галузі; виявлення й використання нових джерел фінансування, обґрунтоване розподіл повноважень з рішення основних завдань і розпорядження ресурсами [7, с. 90].

РОЗДІЛ II.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

2.1. *Загальна характеристика та принципи гуманітарної політики в ЄС*

Належне управління та якість роботи державних адміністрацій, безсумнівно, відповідають інтересам громадян Європейського Союзу (далі ЄС) і держав-членів. У всьому світі існують неспростовні докази того, що в країнах з високою продуктивністю та високим рівнем доходу функціонують ефективні та дієві державні інститути. Внутрішня політика ЄС не може бути ефективно реалізована і досягти стійкого зростання без ефективного управління.

Наразі перед адміністраціями держав-членів стоїть потрійне завдання: домогтися більшого з меншими витратами - задоволення потреб суспільства і бізнесу в умовах скорочення бюджетів; адаптація надання послуг відповідно до демографічних, технологічних і соціальних змін; поліпшення бізнес-клімату завдяки скороченню кількості більш розумних нормативних актів та підвищенню якості послуг на підтримку зростання та конкурентоспроможності. підтримки зростання та конкурентоспроможності. Досвід, накопичений у Європі за останні два десятиліття свідчить про різні шляхи та результати адміністративних реформ, головним чином через різний ступінь потенціалу реформ, стійкість підходу до реформ, охоплення та «відповідність контексту» [74].

Реформи «нового державного управління» у старих державах-членах були спрямовані на задоволення внутрішніх потреб у скороченні розміру уряду та підвищенні ефективності управління. Зміни були раціоналізовані завдяки накопиченому управлінському досвіду та обміну з колегами. У нових державах-членах «перша хвиля» реформ розпочалася зі вступу до ЄС, коли були встановлені вимоги щодо створення професійних і

деполітизованих систем державної служби. Обмежений внутрішній потенціал компенсувався підтримкою ззовні, а обмежена стратегічна орієнтація та відповідальність за реформи призвели до неоднозначних результатів [92].

Нещодавно фінансова криза посилила актуальність скорочення бюрократичного апарату по всій Європі. Однак адміністративна культура, як правило, призводить до значних відмінностей у реалізації цих принципів у державних адміністраціях, орієнтованих на управління, і в більш легальних [85].

«Набагато важливішою за розмір уряду є його якість...», - підсумував Ф. Фукуяма у своїй впливовій роботі «Політичний порядок і політичний занепад» [62].

Проте розмір уряду завжди був ключовим питанням для урядів у всьому світі, особливо після фінансової кризи.

Реформи децентралізації стали ключовим напрямком реформи державного управління в багатьох державах-членах ЄС з перерозподілом компетенцій і ресурсів між рівнями державного управління [89]. Більшість реформ у сфері децентралізації було ухвалено у 80-90-ті роки, але деякі країни ЄС створили або зміцнили регіональний рівень пізніше (наприклад, у 2004 році в Румунії або у 2009 році на Мальті).

Останнім часом у деяких країнах ЄС ми спостерігаємо рух у бік скорочення кількості місцевих або регіональних органів влади (наприклад, у Нідерландах у 2007 році, у Франції у 2016 році та у Німеччині у багатьох державах за останнє десятиліття) або скасування адміністративного рівня з перерозподілом його повноважень (наприклад, провінції в Італії у 2013 році, повітові адміністрації в Латвії у 2010 році). Такі реформи здебільшого подаються як спосіб раціоналізації державних видатків і посилення відповідальності та компетенції між адміністративними рівнями.

Розроблення політики часто описується як раціональний циклічний процес, починаючи з визначення проблеми і закінчуючи оцінкою програми,

яка, своєю чергою, слугує підґрунтям для наступного циклу розроблення політики: від виявлення проблеми до оцінки програми, яка, своєю чергою, слугує підґрунтям для наступного етапу розроблення політики розроблення політики. Однак на практиці розроблення політики - це набагато гнучкіша концепція, яка не підпорядковується жорстким правилам. Тому реальність розроблення політики зазвичай складніша, а іноді й хаотичніша [79].

Адміністративні органи рідко починають свою роботу з чистого аркуша паперу. Ініціатива з розроблення політики може виходити з різних джерел: політичні зобов'язання, прийняті під час виборів, пріоритети окремих виборних посадових осіб (міністрів, мерів тощо), зобов'язання, що випливають із директив ЄС і міжнародних договорів, тиск громадськості, кризи, які виникають, нові підходи до старих політичних проблем, лобіювання з боку аналітичних центрів і асоціацій, аналітичних центрів і асоціацій, а також від міністерської бюрократії.

Розроблення політики, її успішне здійснення, а також моніторинг має вирішальне значення для ключових принципів ефективного управління, таких як ефективність, узгодженість політики та верховенство закону. Для підвищення готовності до управління необхідно зміцнити державне управління щодо наступних адміністративних спроможностей: здатність бути посередником між розрізненими суб'єктами та об'єднувати їх для досягнення спільних дій; здатність надавати розвіддані та аналітичні поради, що ґрунтуються на фактах, в умовах невизначеності; здатність забезпечувати нагляд за різномірними приватними й державними організаціями та забезпечення належної їхньої реалізації.

Більшість держав-членів ЄС беруть участь у низці ініціатив і реформ, спрямованих на зміцнення цього потенціалу з метою вдосконалення процесу формування політики та забезпечення верховенства закону.

Ми бачимо реформи, спрямовані на зміцнення політичного процесу: розроблення політики, реалізація політики та оцінка/моніторинг політики, прогнозування, посилення участі/залучення громадян/зацікавлених сторін

до розроблення політики, покращення (багаторівневої) координації політики та підвищення якості регулювання через упровадження таких підходів, як оцінка регульовального впливу чи зміцнення потенціалу регулятивних органів, а також задля покращення умов ведення бізнесу і зниження адміністративного навантаження для підприємств, що здійснюють свою діяльність [66].

Питання державного управління та державних послуг, що реалізуються в різних сферах діяльності, зокрема й гуманітарній, не є галуззю, яка детально регулюється законодавством ЄС/ЄС. Насправді, практично не існує *acquis communautaire* щодо адміністративного права або систем як таких - вони не однакові і навіть не гармонізовані в існуючих державах-членах. Вплив, який справило членство в ЄС на адміністративні служби та державний сектор, є більш непрямим і мінливим, хоча його наявність не викликає сумнівів. Важливіше те, що сформувався набір принципів і правил, визнаних елементами адміністративних систем, що добре функціонують, і ці принципи і правила виступають як орієнтири для країн, а не як конкретні законодавчі акти, які потрібно імітувати або копіювати. Поняття "європейський адміністративний простір" часто використовують під час обговорення державного управління в ЄС і в країнах-кандидатах для ілюстрації загальних принципів, загальних правил державної політики, які застосовують у регулюванні різних сфер життєдіяльності, зокрема й гуманітарної.

Державне управління практично не згадується в Договорі про ЄС, якщо говорити про конкретні положення. Це сталося не через недогляд, а навмисно, оскільки те, як держава будує свою державну адміністрацію, вважається приналежністю суверенітету кожної держави-члена. Не повинно бути жодного втручання з боку органів ЄС/ЄС або будь-якого прямого впливу членства в ЄС на те, як вирішуються адміністративні питання в державі. Адміністративне право - це галузь права, яка традиційно менш відкрита для інтернаціоналізації та гармонізації з правом інших країн. Тісна

співпраця між державами, той факт, що всі адміністративні системи застосовували законодавство ЄС, та інші чинники сприяли цьому впливу. У ЄС необхідна певна правова однаковість, і це не може залишити осторонь адміністративну правову однаковість. Частина цього впливу простежується в Договорах, нехай і не напряду, частина - лише на практиці. Коли в статті 10 ЄС (колишня стаття 5) йдеться про те, що держави-члени повинні вживати всіх необхідних заходів, загальних або конкретних, щоб забезпечити виконання зобов'язань, які випливають із Договору або інститутів Співтовариства, це містить у собі як важливий елемент те, що їхні адміністративні процедури мають бути спрямовані на правильне і справедливе застосування законодавства ЄС.

Однак ні в Договорі про ЄС, ні в його наступних редакціях немає конкретних посилань на зусилля національних адміністрацій. Однак держави-члени через необхідність розвинули адміністративний потенціал для роботи з правом ЄС, і з плином часу між державами-членами розвивалася дедалі більша співпраця і з адміністративних питань. Стаття 94 ЄС (колишня стаття 100) про зближення законодавства згадує, що директиви щодо зближення можуть стосуватися законів, правил або адміністративних положень у державах-членах. Таким чином, якщо адміністративні положення впливають на створення або функціонування спільного ринку, вони також можуть бути зближені для досягнення гармонізації. Однак ситуація в галузі державного управління в державах-членах ЄС, вочевидь, характеризується співпрацею та прагненням до згуртованості, а не зближенням для досягнення однаковості [102].

Основою та обґрунтуванням загальних принципів належного управління гуманітарною сферою слугують принципи прав людини. Важливість Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), що діє майже в усіх європейських державах, у цьому контексті має першорядне значення. ЄКПЛ, система її застосування та відповідне прецедентне право означають, що між більшістю європейських держав існує гармонізація основних прав

людини та способів їх реалізації. Це призвело до певного зближення адміністративного права та пов'язаних із ним систем у країнах-учасниках ЄКПЛ, навіть якщо ЄКПЛ не є насамперед документом адміністративного права. Правила про доступ до судів, про свободу інформації, про захист сімейного життя, про право на власність у Протоколі 1 та інші положення вплинули на адміністративні системи в багатьох державах [78].

Державне управління має функціонувати відповідно до закону, на засадах правової визначеності та пропорційності, захисту законних очікувань, захисту законних прав, недискримінації, права на оскарження адміністративних рішень, забезпечення справедливого ставлення до всіх і конституційної відповідальності державного управління. Для регулюючих органів у різних галузях поняття об'єктивності, прозорості та недискримінації є дуже важливими та завжди наголошуються в документах ЄС, що стосуються роботи регулюючих органів. Регулюючі агентства особливо важливі, коли послуги надаються приватним сектором, оскільки в цьому випадку агентство стає засобом державного контролю над послугами. Цей список хороших принципів можна розширити або сформулювати по-іншому. Ці різні елементи, якщо вони застосовуються, сприяють наданню рівного доступу до адміністрації та виконуваних нею завдань і послуг. Не негативно, а навпаки, корисно, щоб список принципів хорошого управління був відкритим і гнучким, оскільки в цьому разі він може зростати і змінюватися залежно від змін у послугах, які надаються.

Добре управління - це елемент правової держави. Одне з ключових понять полягає в тому, що уряд або інші органи управління не можуть втручатися в адміністративні справи громадян інакше, ніж на підставі закону і в межах, встановлених законом. Цей принцип часто не має чіткого визначення в Конституції або законах країни, навіть якщо його вважають важливим принципом - він радше відіграє роль керівного принципу, ніж конкретної норми як такої, навіть якщо він має характер і того, і іншого.

Іншими елементами правової держави є принцип законності (що означає правове підґрунтя для юридичного та адміністративного втручання), спільність та узгодженість законів та їх належне оприлюднення тощо.

Наступними елементами правової держави є поділ влади та незалежна від виконавчої влади контрольна влада. По суті, це поняття складається з різних елементів, що характеризують функціонуючу державу, яка ґрунтується на рівності та безпеці громадян - те, чого повинні домагатися органи держави, навіть якщо кроки, як це зробити в усіх ситуаціях, не можуть бути детально прописані в законі.

Рівність як орієнтир під час розроблення системи державного управління та державних послуг дуже важлива. Це не означає, що люди фактично і фактично не є рівними в більшості ситуацій - нерівність не має значення для цілей політичного представництва в ліберальному і демократичному погляді на речі. Ідея рівності може вимагати не тільки правил рівного поводження, але в деяких випадках доводиться йти далі і встановлювати правила, що забезпечують рівність сторін, тобто обидві сторони повинні мати рівні шанси, що часто може означати підвищення шансів слабшої сторони - індивіда. Європейський суд з прав людини приділяє увагу принципу рівності сторін, оскільки він не обмежується формальними правилами, а прагне визначити, чи існує така рівність, що є необхідною умовою для успішної реалізації положень, спрямованих на забезпечення прав окремих осіб [90].

Серед принципів, які, на думку більшості, є частиною загальноєвропейських принципів і норм, що більшою мірою стосуються адміністрації, такі, як правова компетентність, професіоналізм, відсутність дискримінації, справедливість, пропорційність, вчасність, відкритість і прозорість, адміністративний розсуд із підзвітністю, ефективність і результативність. Усі ці принципи утворюють заплутану мережу, в якій одне залежить від іншого, щоб у підсумку людина почувалася впевнено, маючи доступ до необхідних їй послуг без дискримінації.

Подібні принципи можуть виглядати дуже загальними, як красиві слова без особливого змісту, проте їхню важливість не варто ігнорувати.

Щоб державне управління в гуманітарній сфері було ефективним і дієвим, а також справедливим і доступним для населення, потрібен раціональний розподіл повноважень із чітким визначенням відповідальності, чіткі правила підзвітності та ефективна координація між різними рівнями і різними функціями. Професійна державна служба, ефективне управління, контроль та аудит державних фінансів, а також правила державних закупівель - усе це складові оптимального державного управління.

Принцип субсидіарності, настільки популярний у дискусіях про ЄС, відіграє важливу роль і в національних органах державного управління. Рішення не повинні ухвалюватися на вищому рівні, ніж це необхідно - це також сприяє розширенню повноважень і підзвітності.

У сфері державного управління в гуманітарній сфері та надання державних послуг не існує супермоделей. Є багато хороших ідей і важливих принципів, заснованих на правах людини, загальних принципах права (таких як співмірність, правова визначеність, прозорість і недискримінація) та інших важливих міркуваннях. Але створення вільного, справедливого та доступного державного сектору - це те, що за потребою повинно складатися з поєднання законодавчої роботи щодо забезпечення надійних правових гарантій, належних механізмів розгляду скарг і контролю, зміцнення державної служби та її статусу, а також практичних заходів у сфері послуг як таких [93].

Питання гуманітарного розвитку є невід'ємним компонентом регіональної політики згуртування ЄС, спрямованої на економічну та соціальну згуртованість регіонів і держав-членів.

Інвестуючи в підтримку створення робочих місць, конкурентоспроможності, економічного зростання, підвищення якості життя

та сталого розвитку, регіональна політика ЄС сприяла реалізації гуманітарних цілей стратегії "Європа-2020" [39].

Гуманітарна політика, скоординована з регіональною політикою, забезпечує згуртованість європейського співтовариства за горизонталлю (між регіонами - регіональна політика) і за вертикаллю (між верствами суспільства - гуманітарна політика). З моменту формування і під час гуманітарного розвитку та соціальної інтеграції ЄС відбувся відхід від обмеженого погляду на гуманітарну політику як на відображення суспільства, його реакцію на ті чи інші поточні події та економічні перетворення, пов'язані із захистом рівня життя і права громадян на працю. Процес розширення ЄС, розвиток міжнародних відносин, з одного боку, і прагнення до побудови єдиного гуманітарного простору, з іншого, призвели до постійного розширення спектра гуманітарної політики, інтенсивного розвитку її зовнішнього виміру та легалізації її досягнень.

За сучасних умов гуманітарна політика ЄС не обмежується лише сферою діяльності, розв'язанням гуманітарних проблем, що виникають, та виправлення несприятливої ситуації, але покликана прогнозувати й регулювати їх. Поряд із матеріальними коштами та планами гуманітарної допомоги реалізуються програми з подолання соціальних конфліктів, проводяться профілактичні заходи в галузі соціальної екології, включно з питаннями регулювання відносин людини і суспільства, стратегії бізнесу, рівня розвитку [52].

Центральна ідея, навколо якої будується європейська політика гуманітарного розвитку, полягає в тому, що вона покликана забезпечити захист інтересів різних груп і категорій суспільства, не обмежуючись підтримкою знедолених, зміщуючи акцент із заходів соціального захисту населення (він, як правило, гарантується законодавством країн-учасниць) на діяльність, спрямовану на підвищення продуктивності й рентабельності гуманітарної політики загалом. Інвестиції в гуманітарну політику розглядаються як продуктивні інвестиції, соціальна згуртованість - як

виробничий фактор, а витрати на соціальний захист як продуктивні інвестиції.

Необхідність рівномірного розвитку гуманітарної сфери в регіонах, підвищення якості життя населення, розвитку і збагачення соціального потенціалу кожної людини і суспільства загалом актуалізують завдання обґрунтування концептуальних підходів до формування виваженої, послідовної, цілеспрямованої державної політики щодо гуманітарного розвитку регіонів, що має ґрунтуватися на розумінні особливостей розвитку окремих регіонів, а також національних пріоритетів [24].

Якщо розглядати державну політику в гуманітарній сфері як формування державно-правових засад діяльності суб'єктів влади та різноманітних інститутів громадянського суспільства, що беруть участь у цьому процесі в таких сферах, як освіта і наука, культура та гуманітарна безпека, в яких органи державної влади, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства беруть участь, то можна констатувати, що громадський контроль за реалізацією державної політики в гуманітарній сфері є системою, яка передбачає, зокрема, здійснення контролю за діяльністю суб'єктів влади та інститутів громадянського суспільства, а також за їхнім розвитком.

Посадові особи, на яких покладено завдання з реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я, освіти і науки, культурно-інформаційної сфери, культурно-інформаційній сфері, спорті та туризмі, розвитку громадянського суспільства та людського капіталу, гуманітарній безпеці, здійснюють їх у формі державного, міжнародного, муніципального та громадського контролю [97].

2.2. Особливості державного управління в основних напрямках гуманітарної сфери: європейський досвід

Як зазначалося у попередньому розділі гуманітарна політика ставить за мету досягнення високого духовного та інтелектуального рівня особистості, що забезпечується через розвиток культури, освіти та науки. У зв'язку із цим, дослідження державного управління в гуманітарній сфері в європейських країнах в межах даного підрозділу реалізується через визначення особливостей державного управління та регулювання в культурі та освіті, як складових гуманітарної сфери.

На європейському просторі однією з найширше обговорюваних гуманітарних проблем є вплив наслідків розвитку на культурну складову людства. В сучасній науковій літературі, що вивчає культурну політику, акцент робиться на різноманітних підходах, які сприяють розкриттю багатогранності цього явища.

Одним з найбільш актуальних понять у дослідженні культурної політики, з точки зору його сутності, є визначення, яке було запропоноване під час дискусії щодо культурного розвитку на ініціативу ЮНЕСКО в Монако у 1967 році. Згідно з цим визначенням, державна політика у сфері культури розглядається як «комплекс операційних принципів, адміністративних і фінансових видів діяльності та процедур, які забезпечують основу дій держави в галузі культури. _В рамках цього галузевого підходу до визначення поняття, реалізація політики у сфері культури може бути розглядана як «загальна сума обізнаних дій (або утримання від дій) у суспільстві, спрямованих на досягнення конкретних культурних цілей шляхом оптимального використання всіх доступних фізичних та духовних ресурсів, які суспільство має в даному часі» [76, с. 57-58].

Також важливо відзначити пропозицію О. Флієра щодо розрізнення концепцій культурної політики та управління в галузі культури. Видно, що ці терміни, хоча тісно пов'язані, мають різні значення та охоплюють відмінні сфери діяльності. У першому випадку, йдеться про "сукупність науково обґрунтованих поглядів та заходів з усебічної соціокультурної модернізації

суспільства та структурних реформ по всій системі культуротворчих інститутів." Це визначається як система нових принципів для розподілу державних та суспільних компонентів у соціальному та культурному житті, що включає «свідому корекцію загального змісту вітчизняної культури» [43].

Під час аналізу культурної політики держави, неправомірно обмежуватися виключно термінами "управління культурою" чи "підтримка культури". Виправданіше одночасно враховувати як аспекти управління, так і підтримки культури, оскільки обидва ці елементи є важливими та взаємопов'язаними. Зокрема, необхідно висловлювати думку про визначення пріоритетних напрямків управління культурою, вказуючи, що це повинно бути основним об'єктом цього управління [64].

Намір поєднати теоретичні та практичні аспекти при визначенні культурної політики проявляється у підходах представників школи культурної політики, які вказують на можливість відрізнити принаймні чотири різні тлумачення цього поняття:

- культурна політика як культура політичних відносин;
- культурна політика як управління культурною діяльністю і розвитком галузі культури;
- культурна політика як сукупність технологій для продукування певних культурних стереотипів і знаків (культуртехніка);
- культурна політика як сукупність певних цінностей та особлива форма соціокультурного буття людини.

Культурна політика може формувати новий простір самовизначення, задаючи нові контури, в яких можливі пошуки нових позицій — масок (так звана «рамкова» культурна політика), а також може формувати нові змістовні одиниці (маски) в уже існуючому просторі («ядерна» культурна політика).

У ситуації, коли культура розглядається як процес удосконалення фізичного, душевного і духовного аспектів людини, управління культурою

має бути спрямоване передусім на створення та підтримку умов, в яких індивід може здійснювати власне самовдосконалення. У контексті політичних засобів для такого управління важливо, щоб створення таких умов здійснювалось за допомогою суспільного визнання взаємозв'язку, при якому саморозвиток одних не заважатиме, а, навпаки, сприятиме саморозвитку інших членів суспільства.

За Оксфордським словником сучасної англійської мови «politics» визначається «гранично чітко (як, втім, і багато інших суспільних, історичних і культурних термінів) — art of government; political affairs or life, тобто, буквально, як мистецтво управління або як політичні справи або життя (знову ж таки, як справи або життя (процеси), пов'язані з управлінням). А culture — це state of manners, taste and intellectual development at a time or place (дослівно – стан уявлень, відчуттів і інтелектуального розвитку (рівня) в певний час або у визначеному місці)» [98].

Тобто, йдеться про трансляцію та ретрансляцію змістів, суттєво важливих для самоусвідомлення громадян. «Враховуючи багатомірність концепта «політика», пропонується розрізняти його аспекти таким чином: politics – як сфера взаємин різних соціальних груп і індивідів у використанні інститутів публічної влади заради реалізації суспільно значущих інтересів і потреб; policy – план, курс дій або «напрямок дій, прийнятий і дотримується владою, керівником, політичною партією і так далі; певний курс дій, обраний заради вигідності, зручності тощо» [19].

В.Тертичка обґрунтовує необхідність впровадження терміну «суспільна» (замість державна чи в поєднанні суспільна/державна) – як компромісний варіант) політика й, відповідно: суспільна політика (public policy) й аналіз суспільної політики (public policy analysis) – як підкреслення важливості, що вона проводиться в суспільстві, для суспільства і в умовах розбудови громадянського суспільства [58].

Отже, загальна політика і, зокрема, державна політика можуть розглядатися як важливий засіб соціально значущої комунікації, спрямований на підтримку конкретного соціального порядку. У цьому контексті культурна політика визначається як її складова, спрямована на формування значущої та ціннісної системи, яка відповідає характеру світоглядних викликів, що стоять перед суспільством.

С. Чукут вказала, що коли держава визначає основні напрямки своєї діяльності у сфері культури та обґрунтовує їх відповідною законодавчою базою, це обов'язково включає проведення певної політики або стратегії. Тому управління культурою у політичній сфері визнається як чутливі стосунки, що належать до сфери "м'якого управління". Проте, «водночас, якщо за методами здійснення впливу це управління є доволі делікатним і м'яким, порівняно з економічною політикою або політикою в галузі безпеки, то за своєю значущістю для національної ідентичності держави і особи, управління культурою має пріоритетне значення і потребує системного дотримання і надзвичайно чіткого виконання: «культурні директиви» у сфері політики є стратегічними, а тому пріоритетними» [64].

Але слід підкреслити наявність зворотнього зв'язку між політикою і культурою: не лише культура формує політику і політиків, але й політики (особливо впливові), а також сама політика є одними з найбільш дієвих чинників культурних змін. Політики, особливо вищі посадові особи, мають можливість значно впливати на розвиток і відтворення культури. Навіть якщо не враховувати екстремальні приклади, такі як "культурна революція", важливо враховувати, що вплив політики може мати значний вагомий ефект в сфері культури [36].

Процес формування та впровадження культурної політики можна умовно розділити на два блоки: стратегічний і тактичний.

Стратегічний блок включає наступні структурні елементи: детальний аналіз соціокультурної ситуації; виявлення проблемно-цільових орієнтирів;

визначення на їх основі пріоритетів культурної політики; формулювання витікаючих з цього цілей і завдань.

Тактичний блок передбачає використання відповідних технологій, ресурсів і методів: програмний метод, який включає соціокультурне проектування, програмування і планування; науково-ідеологічне і соціально-психологічне забезпечення культурної політики через такі сфери, як наука, мистецтво, релігія, система освіти, ЗМІ; оптимальне використання правових, економічних (матеріально-технічних, виробничих, інфраструктурних), кадрових (людських), інформаційних і інших ресурсів.

Об'єктом культурної політики є сукупність регульованих соціокультурних процесів та взаємодій, пов'язаних із створенням, збереженням, поширенням культурних цінностей, їх сприйняттям, а також організацією дозвілля, що має велике значення для культурного розвитку суспільства.

Мета культурної політики полягає в тому, щоб сприяти розвитку та самореалізації особистості, гуманізації суспільства, підтримувати культурне життя різних національних груп та культурні інтереси членів суспільства, представників різних національностей [30, с. 60].

Один з прикладів виведення культурних прав на міжнародний рівень – це Європейська культурна конвенція 1954 року, до якої Україна приєдналася в 1996 році. Ця конвенція зобов'язує країни-учасниці надавати своїм громадянам можливість безперешкодно ознайомлюватися з культурним надбанням інших європейських країн, що включає вільне пересування територіями цих країн, вільне вивчення європейських мов та культур, а також надання можливості громадянам інших європейських країн безперешкодно вивчати культуру, мову і історію України.

Для захисту культурної спадщини, цінностей, творчості та культурного розмаїття були створені такі міжнародні документи, як Європейська культурна конвенція (1954 р.), Європейська конвенція про правопорушення, пов'язані з культурною власністю (1985 р.), Конвенція про

охорону архітектурної спадщини Європи (1985 р.), Європейська конвенція про кінематографічну продукцію спільного виробництва (1992 р.), Рамкова конвенція про захист національних меншин (1995 р.) та інші.

Підписання Європейської культурної конвенції щодо розвитку європейської культури призвело до активізації процесу проведення структурних реформ вищої освіти на європейському просторі. У конвенції визначена потреба у заохоченні громадян усіх держав до вивчення історії, культури та мов інших країн, включаючи і спільну культуру. Цей процес залучив державні установи, провідні університети європейських країн, а також міждержавні та громадські організації, які займаються вищою освітою.

Відповідно до цих міжнародних документів, включаючи Україну, кожна країна-учасниця зобов'язується проводити політику всебічного гарантування культурних прав.

Як справедливо відзначив Ю. П. Богуцький, наліз сучасного етапу розвитку цивілізації свідчить про глобальний критичний стан, обумовлений значним дисбалансом між ростом ефективності культурогенних утворень, що виникають внаслідок "технологічної раціоналізації" природи, та збільшенням ступеня "стихійної некерованості" суспільного існування. За висновками дослідника, при збереженні такої культурно-організаційної парадигми, розвиток продуктивних сил може стати своєю власною руйнівною противагою, а духовно-культурна деградація суспільства може поглиблюватися. У підсумку констатується вичерпаність онтологічно-врівноважного потенціалу такої культурної парадигми, що базується на індустріально-технологічній домініанті [5, с. 183].

Деякі зарубіжні експерти, зокрема Ф. Матарассо та Ч. Лендрі, висловлюють ще категоричніші висновки, стверджуючи, що епоха командної економіки завершилася, і уряди практично всіх європейських країн все більше усвідомлюють обмежені можливості безпосереднього управління.

За думкою С. А. Кіндзерського, в Європі вже закріпилося розуміння того, що основною метою економічного розвитку є створення культурних цінностей, і що культура є головною рушійною силою та показником економічних змін [31, с. 147].

Вчені з різних країн все частіше висловлюють подібні обґрунтування та пропонують різноманітні моделі удосконалення гуманітарної політики держави та світової спільноти в цілому. Однак європейські експерти зауважують, що такі ініціативи ще не досягли очікуваного результату.

За словами Е. Еверитта, в основі державного управління європейських країн лежить суперечність. Ця суперечність полягає в визнанні важливості культурної політики, але це визнання не підтримане конкретними діями. Міністерства культури чи інші відомства, що здійснюють управління у сфері культури, навіть за умови щедрого фінансування, не можуть змінити суспільні пріоритети. У більшості країн світу гуманітарну сферу визнають як три фундаментальні галузі, які визначають темпи та якість цивілізаційного процесу і розвиток суспільства, а саме освіта, наука і культура [20].

Під час вивчення досвіду державного управління в культурній політиці як фундаментальної складової гуманітарної сфери в Європейському Союзі, слід також звернути увагу на роль децентралізації в даному процесі, що являє собою певну форму партнерства державної влади та регіонів. Саме поняття "децентралізація" в культурній політиці може тлумачитися двояко: децентралізація культурної діяльності та децентралізація повноважень ухвалення рішень.

У країнах Північної Європи децентралізація культури здійснювалася за першим типом. Для того щоб забезпечити доступ до високої культури скрізь (тобто на всій території) і всім (тобто всім соціальним верствам), було створено спеціальні національні установи з організації культурних заходів. Успіх цієї політики, однак, був обмеженим.

У Західній Європі, навпаки, формувалися тенденції переходу до децентралізації повноважень ухвалення рішень, однак форми та напрями цього процесу сильно різнилися залежно від політичних та адміністративних традицій. У Франції, наприклад, децентралізація передбачала скорочення в центрі, але "представники" були спрямовані на регіональний рівень. Для цього там були засновані регіональні дирекції у справах культури, підпорядковані центру.

В інших європейських країнах, особливо у Швеції, Фінляндії, Данії, децентралізація означала передачу повноважень ухвалення рішень регіональним або місцевим виборним органам. При цьому держава зберігала відповідальність за основний розвиток культурної політики та за деякі особливо важливі сфери: утримувала національні інститути культури, відстежувала становище творчих працівників, здійснювала міжнародну культурну політику, забезпечувала збереження історико-культурної спадщини. Основна мета такої децентралізації полягала в тому, щоб чітко розподілити обов'язки між різними адміністративними рівнями.

Держави з федеративним адміністративним устроєм, такі як Німеччина, Бельгія, Австрія, Швейцарія, представляють третій тип децентралізації. У цих країнах право ухвалення рішень у сфері регіональної культурної політики повністю належить регіональній адміністрації. Державна влада здійснює допоміжні та/або незначні координуючі функції.

Нині існують різні типології моделей політики у сфері культури, що пояснюється різним підходом до визначення її цілей, механізмів реалізації та результатів. На основі наявності суспільної підтримки або ідеї самостійного виживання А. Візанд виділив дві основні моделі розвитку культурної політики:

- перша ґрунтується на традиційній ідеї суспільної підтримки мистецтва і культури;
- друга - на ринковій моделі [81].

Згідно з А. Візандом, у Європі кінця XX століття відбувався рух від моделі культурної політики держави загального добробуту до визнання моделі культурної політики ринкового типу. Деякі країни коливаються між новими тенденціями та традиційними уявленнями.

Розглядаючи модель культурної політики, побудованої на засадах суспільної підтримки, професор А. Візанд серед основних її характеристик виокремлював: фокусування інтересу влади на традиційно головних інститутах культури, таких як музеї, театри, бібліотеки й культурні центри, які й одержують фінансування; головною метою є підтримання інституціонального балансу в культурі та мистецтві за допомогою течій, які дістали визнання; необхідність планування й упорядкування програм як інструментів державного регулювання, що сприятиме розвитку культури, а не лише її розвитку; необхідність планування й упорядкування програм як інструментам.

Подібна модель культурної політики, однак, може породжувати такі проблеми: мінімальні умови для інновацій; недостатнє уявлення про культурний розвиток і культурні інновації осіб, відповідальних за розробку політики та її втілення в життя; перевагу надають традиційним формам культури та мистецтва; домінує адміністративне ухвалення рішень; вплив адміністраторів є надто значущим, а роль митців - обмеженою.

Ринково-орієнтована модель культурної політики, на думку А.Візанда, має такі особливості: культура, як і інші сектори суспільного життя, регулюється ринком; політика здебільшого зорієнтована на економічний розвиток, а традиційні бар'єри між високою і масовою культурою стають несуттєвими; основним терміном культурної політики є "менеджмент культури", який ґрунтується на ідеях "змішаної культурної економіки" та комерційного спонсорства, що обіцяють більше, ніж можуть дати; особлива увага приділяється її діяльності забезпечують експерти - маркетологи і зі сфери бізнесу.

Як недоліки ринкової моделі, на думку теоретика, можна назвати такі: мистецька і культурна діяльність, яка потребує постійного фінансування, але не здатна довести свою економічну спроможність, видається безперспективною; переважає критерій рентабельності; міжнародна орієнтація часто стосується лише обмеженого кола країн (як у випадку з ЄС) і стосується найчастіше індустрії розваг, контрольованої транснаціональними, здебільшого американськими корпораціями; експертні органи часто виконують лише функцію "наглядового" органу.

А. Візанд припускає, що в майбутньому держава має стати джерелом інновацій і забезпечувати культуру гнучким фінансуванням із залученням різних фондів, а населення - культурними послугами, орієнтованими на конкретного клієнта.

Говорячи про роль держави в реалізації культурної політики як однієї зі складових частин гуманітарної сфери, та відмінності в культурних стратегіях, дослідники нерідко виокремлюють три типи участі держави в культурній політиці, що були використані європейськими державами:

1. харизматична політика, сенс якої полягає в підтримці з боку держави насамперед організацій та окремих персоналій, що мають загальнонаціональне значення та відомі за межами тієї держави, яка таку політику проводить;

2. політика доступності, основні зусилля якої зосереджуються з боку держави на забезпеченні рівного доступу різних категорій населення до зразків і артефактів, визнаних (з огляду на різні причини) класичними вершинами культурної та мистецької діяльності;

3. політика культурного самовираження, в рамках якої визнається цінною будь-яка спроба культурної самоідентифікації (місцевої або ж професійної спільноти, діаспори, соціальної групи або будь-якої іншої "меншини"). У цьому разі класична культурна ієрархія зникає, а чільне місце естетичних категорій виявляється зайнятим цінностями культурної комунікації та самовираження.

Обговорюючи доцільність участі держави в реалізації культурної політики своїх країн, різні дослідники називають різноманітні аргументи на користь державного впливу на культурну політику [69].

Так, наприклад, член Ради у справах культури Норвегії, дослідник Пер Мангсет переконаний, що існує принаймні три важливих причини, через які культурна політика має перебувати під патронажем центральних урядів своїх країн:

по-перше, державне регулювання може бути інструментом, що забезпечує рівні та справедливі можливості доступу до цінностей культури кожному, хоч би в якому місці або на якій території цієї країни він жив. Можливо, це перший такого роду аргумент, що легітимізує, наприклад, існування закону про бібліотеки в Норвегії. За цим законом усі муніципалітети зобов'язані утримувати бібліотеки з професійним штатом співробітників;

по-друге, можна стверджувати, що художня та інша культурна творчість має настільки особливі якості, що їх треба захищати як від ринкових відносин, так і від необдуманих рішень місцевої влади;

по-третє, аргумент на захист державного регулювання у сфері місцевого культурного життя обґрунтований соціологічно: ідея загальної децентралізації та передання владних повноважень муніципалітетам ґрунтується на нереалістичному й певною мірою ностальгійному уявленні про сучасне суспільство загалом і місцеву демократію зокрема.

Зарубіжні культурологи, узагальнюючи чинні інструменти державного регулювання на прикладі Норвегії, виокремлюють такі його компоненти, визнаючи їх найпозитивнішими та найпродуктивнішими, коли йдеться про інструменти державного регулювання:

-Правові методи, такі, наприклад, як наявність закону про бібліотеки. Упродовж кількох років представники сфери культури Норвегії вимагають запровадження "Основ законодавства про культуру" як засобу захисту регіонального та муніципального секторів культури. Подібні обговорення

відбуваються і в інших країнах Європи, навіть у ліберальній Великій Британії.

Центральна влада Норвегії, включно з Міністром культури, досить скептично поставилася до цієї ідеї, хоча б тому, що це суперечить провідним національним принципам децентралізації. Крім того, вони сумніваються в ефективності подібного закону. На їхню думку, єдині нормативи для інфраструктури культури, які б запровадив такий закон, виявляться надто загальними та заниженими з огляду на значні відмінності в ресурсних можливостях і потребах 435 муніципалітетів Норвегії. Парадоксально, але у Швеції, де немає національного закону про бібліотеки, становище в бібліотечній сфері значно краще, ніж у Норвегії.

-Організаційні методи. Держава може впливати на обласну та муніципальну владу, рекомендуючи або наказуючи розробити спеціальну організаційну структуру для управління культурою. Власне це й мало місце в Норвегії протягом 1970-х років. Однак цей метод був відкинутий, оскільки, нібито, він дав негативний результат.

-Фінансові методи. Державна влада, як правило, використовує особливі фінансові методи стимулювання регіональної та місцевої культури. Субсидії - це одвічна проблема, але зазвичай отримувачі на місцях (муніципалітети, місцеві заклади культури тощо) намагаються довести своє виключне право на фінансову підтримку уряду. Іншою проблемою цільового фінансування конкретних напрямів діяльності є те, що одержувачі на місцях (муніципалітети, місцеві заклади культури тощо) намагаються виокремлювати як пріоритети й ті види діяльності, що користуються підтримкою держави. Ці пріоритети, однак, не завжди мають реальні підстави і відповідають місцевим потребам.

-Експертні методи. Як нові інструменти державної культурної політики можна відзначити більш активне використання таких методів, як експертна оцінка та система докладних звітів про діяльність муніципалітетів і областей. Це пов'язано з розширенням використання системи планування

та підтримки культурних проєктів. Після запровадження системи одноразово виплачуваних сум міністерство культури Норвегії всерйоз замислилося над створенням альтернативних способів, щоб підстрахувати ті регіональні заклади культури, які раніше отримували субсидії з національного бюджету, розвивалися і виживали відповідно до основних цілей норвезької культурної політики.

Тому між міністерством і областями поступово розвивалася система звітів. Нині міністерство настійно вимагає від місцевих інститутів культури систематичного проведення досліджень і перевірок у сфері культури та культурного життя.

Подібна тенденція поступово стає міжнародною. Так, міністерство культури Франції заснувало спеціальний орган для оцінки культурної політики та моніторингу ситуації в культурному житті.

-Професіоналізація. Підвищення професіоналізації також може слугувати інструментом національної політики для конкретних територій. Представники однієї професії, як правило, мають спільну самосвідомість, що сприяє складанню загальнонаціональних стандартів і формуванню широкого кругозору. Тим самим професіонали є союзниками державної влади як у започаткуванні нової, так і зміцненні чинної національної політики. Фахівці прагнуть бути провідниками єдиної національної політики в конкретній галузі, наприклад, національної культурної політики. Саме таку роль і відіграють адміністратори культури регіонального та муніципального рівня в Норвегії протягом останніх п'ятнадцяти - двадцяти років.

Водночас саме професіоналізація сприймається багатьма акторами культурної політики неоднозначно, оскільки вони вбачають у цьому процесі загрозу як для самої держави, так і для національної культури.

Пояснюється це найчастіше тим, що їм не подобається прагнення професіоналів збагатитися за рахунок своєї професії, наприклад, отримати побічний дохід.

Тому професіоналізація і бюрократизація, пов'язана насамперед із державою, викликала бурхливий протест культурного сектору проти раціоналізації культури. Коли сферою культури керують фахівці, вважають послідовники цієї точки зору, це згубно впливає на творчість, а культура через це ризикує бути затиснутою в залізних лещатах раціональності.

Попри виняткову важливість усіх перелічених інструментів державного регулювання культурної політики, найбільш значущими для "бідної культури" залишаються чинні принципи або моделі фінансування державою сфери культури.

Західнонімецька дослідниця Е.Валь-Зігер запропонувала розрізнити дві моделі фінансування мистецтва в країнах із розвинутою ринковою економікою: англо-американську та німецьку. Її роботи кінця 1970-х - початку 1980-х років є спробою на прикладі театральних-концертних організацій показати принципову різницю цих моделей [103].

У першому випадку в умовах розвинутого комерційного сектору культури і досить стійких традицій приватної благодійності бюджет організацій культури формується за допомогою як власних доходів від основної діяльності (зборів від продажу квитків), так і приватних внесків. У країнах "німецького" типу доходи від основної діяльності сусідять із державними асигнуваннями.

Співвідношення державного і приватного фінансування організацій культури спробував виявити професор Єльського університету Дж.М. Монтіас. Аналіз статистики формування сукупного доходу видовищних закладів Австрії, Франції, ФРН, Швеції та США дав йому змогу стверджувати про високу частку приватного субсидування культурної діяльності у США за доволі низького обсягу прямих видатків держави на культуру. У країнах континентальної Європи, навпаки, організації виконавських мистецтв більш ніж на 90% фінансуються за рахунок держави. При цьому у Франції, Австрії та Швеції до двох третин цих коштів виділяє

центр, а в Німеччині майже всі вони надаються місцевою владою - з бюджету "земель" [95].

Система освіти є ключовим компонентом духовного розвитку, який забезпечує підготовку молоді до життя на основі отриманих знань у різних закладах освіти, включаючи дошкільні, середні, професійно-технічні та вищі навчальні заклади. Освіта є однією з найважливіших галузей, на яку держава активно впливає, створюючи умови для її розвитку. Державне управління освітою спрямоване на організацію, планування та контроль освітньої діяльності з метою забезпечення населення якісними освітніми послугами та доступністю освіти протягом усього життя.

У міжнародному контексті існують регіональні міжнародно-правові акти, серед яких можна виділити документи, ухвалені регіональними організаціями, такими як Рада Європи та Співдружність Незалежних Держав (СНД). Рада Європи прийняла ряд правових актів, спрямованих на регулювання питань освіти, таких як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Європейська культурна конвенція (1954 р.) та рекомендації щодо освіти, виховання, статусу вчителів, охорони здоров'я в освітніх закладах, гендерної рівності тощо. Велика хартія університетів (1988 р.) є одним із ключових документів у цій сфері [8], Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні (Лісабонська конвенція, 1997 р.) [35] та Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти (Сорбонська декларація, 1998 р.) [54].

Отже, розвиток вищої освіти та підвищення її якості шляхом інтеграції з науковими дослідженнями визначаються як один із пріоритетів Європейського Союзу. Рада Європи в 2000 році у Лісабоні започаткувала Лісабонську стратегію розвитку Євросоюзу, а в 2003 році в Барселоні було прийняте рішення про досягнення до 2010 року витрат не менше 3% ВВП на дослідження та інновації. Головною метою стратегії було перетворення Європи у найбільшу в світі економіку, засновану на знаннях.

Для впровадження цієї стратегії була розроблена концепція взаємодії європейських університетів через такі ініціативи, як Болонський процес (1997 рік), Празька декларація (2001 рік), Берлінський комунікат (2003 рік), та Бергенська комунікат (2005 рік). Як результат, 45 країн Європи перейшли до впровадження Болонського процесу, спрямованого на створення єдиного освітньо-наукового простору.

У цьому контексті роль координаторів наукових досліджень відповідно до стратегії розвитку об'єднаної Європи виконують Європейська дослідницька рада (European Research Council) та Європейський науковий фонд (European Science Foundation), які забезпечують фінансування за рахунок бюджету ЄС. Загальноєвропейські інвестиції, доповнюючи національні, спрямовані не лише на наукові дослідження, але і переважно на трикутник знань: освіта, дослідження та інновації, заснований на конкурентних принципах.

Кінцевою метою Болонського процесу, який має на увазі створення єдиного освітньо-наукового простору в Європі, є підтвердження факту впровадження Болонської декларації у 1999 році. У цьому документі були визначені спільні критерії, стандарти та вимоги до вищої освіти в національних системах. Початок цьому процесу був закладений конференцією, яка проводилася регулярно з участю європейських міністрів. На цих зустрічах ухвалювалися програмні документи, комюніке, рекомендації та звіти.

Вказані документи стосуються різних аспектів вищої освіти, таких як структура та система освіти, оформлення освітніх документів, контроль якості освіти, трудова зайнятість випускників, мобільність студентів та викладачів, конкурентоспроможність закладів вищої освіти і багато інших питань [55].

У європейських країнах освіта займає провідне місце у гуманітарному та соціально-економічному середовищі. В розвинених країнах державний вплив на цю сферу визначається сильно вираженим економічним

характером, і тому значні фінансові ресурси систематично спрямовуються на її розвиток. Щорічне збільшення державних видатків на освіту свідчить про відданість цих країн інвестуванню у власний майбутній розвиток. Зростання якості освітньої підготовки населення сприяє його активнішому участи у суспільному виробництві.

Держави розробляють стратегії економічного зростання, спрямовані на вирішення соціальних проблем, пов'язаних із безробіттям, бідністю, злочинністю та низьким рівнем життя. Наприклад, в Австралії, Швеції, Норвегії та Чехії рівень витрат на заробітну плату та комунальні платежі у структурі загальних витрат на вищу освіту не перевищує 60%. Державна політика у цьому напрямку повинна бути спрямована на забезпечення доступності освіти для соціально незахищених верств населення, забезпечуючи гарантований якісний рівень знань. Як стверджують Вербицька А.В. та Петрик О.Л. «... кожна країна повинна знайти відповідний баланс між рівнем фінансування, доступності та якості вищої освіти» [9].

Поза фінансовими труднощами, виникає питання забезпечення навчальних закладів необхідним матеріально-технічним оснащенням, ефективним управлінням та якісним менеджментом, а також координацією та підтримкою з боку державних органів управління. Однак стан матеріально-технічної бази освітніх закладів у країні залишається на недостатньому рівні [10].

Освітня політика ЄС виникла здебільшого з метою виконання зобов'язань внутрішнього ринку, залежно від економічних обґрунтувань. ЄС почав надавати великого значення освітній політиці, зауваживши, що він має забезпечити культурну та соціальну інтеграцію для досягнення мети політичної та культурної інтеграції [70]. ЄС розглядає свою освітню політику і як національну сферу діяльності, і як мету одночасно сприяти застосуванню інших видів діяльності спільноти завдяки своїй освітній політиці. З одного боку, вона зміцнює гармонію між громадянами союзу,

підтримуючи іноземну освіту та обмін студентами та викладачами, а також сприяє інтеграції ЄС, з іншого боку, вона успішно сприяє застосуванню таких політик, як громадська, безробіття, безробіття, дослідження, технологічний розвиток, навколишнє середовище тощо [87].

Різна культурна, історична та політична ідентичність, яку мають двадцять вісім членів ЄС, вносять певні відмінності в їхні системи освіти. Незважаючи на ці відмінності між країнами-членами ЄС, освіту розглядають як освіту розглядають як перевагу, що дає змогу країнам перенести свій власний досвід, а знання - як перевагу в плані розвитку нових точок зору шляхом обміну досвідом та інноваціями [88]. Гармонізація систем освіти більшою мірою, ніж інтеграція, має велике значення для майбутнього.

З цієї точки зору основний підхід Союзу в галузі освіти полягає в тому, щоб регулювати системи освіти країн-членів, не суперечачи одна одній [101]. Спосіб мінімізації негативних станів, що можуть виникнути внаслідок наявних розбіжностей, - це розробка політики, спрямованої на співпрацю з країнами-членами ЄС у галузі освіти [73].

У період 1985-2000 рр. про вищу освіту почали згадувати як про частину освітньої політики. Ця освітня політика у сфері вищої освіти потрапила в поле зору Комісії ЄС, оскільки професійна освіта розглядається як етап підготовки до професійного життя. Політичні ініціативи в галузі вищої освіти були приведені таким чином у правовий статус.

Важливою віхою в історії Співтовариства в галузі освіти став Єдиний європейський акт (1986), що передбачав завершення створення Єдиного ринку, що означає вільне переміщення товарів, людей, капіталу та послуг, яке залежить від людських ресурсів Співтовариства та розвитку навичок цих людей. Таким чином, освіта стала новим пріоритетом для членів Співтовариства. Після цього держави-члени почали розвивати освітні можливості для створення єдиного ринку, і в 1987 році було розпочато проєкт програма Erasmus.

Під час формування політики в галузі професійної та технічної освіти ЄС стикається з низкою проблем, які необхідно подолати. Однією з найважливіших з них є проблема безробіття, що панує в усьому ЄС. Це стан, який призводить до того, що молоді люди, які закінчують навчання, що зумовлює необхідність розв'язання цієї проблеми, насамперед, через те, що ЄС надає великого значення професійній та технічній освіті в ЄС. Інше питання - стійкість освіти протягом усього життя [80].

Можна сказати, що в основу освітньої політики лягли кілька принципів ЄС, таких як формування мультикультуралізму, рух, освіта для всіх, професійна інформація та відкритість світу. Згідно з цими принципами, країнам-учасникам необхідно працювати над п'ятьма основними напрямками, як підкреслила Комісія на Лісабонському саміті:

Якість: Усі країни-члени мають працювати над підвищенням якості на кожному етапі системи освіти та професійного навчання;

Доступ: Усі країни-члени мають працювати над розвитком доступу до навчання та вдосконаленням навчання впродовж усього життя на кожному етапі життя;

Зміст: Усі країни-члени повинні працювати над переглядом базових навичок молодих людей, які закінчили початкову школу або освіту, і повністю інтегрувати їх в інформаційно-комунікаційні технології;

Відкритість: Більшість країн підкреслюють, що їм потрібні школи, освітні центри та університети, відкриті для всього світу, для забезпечення духу відкритості (прозорості) для країн-членів, інших зарубіжних країн, Європи та ширшого простору, і, отже, діяльність у цьому напрямі має бути збільшена;

Ефективність: Незважаючи на те, що країни-учасниці згадують про збільшення видатків на людські ресурси, вони наголошують на необхідності зробити забезпечення якості в системах освіти кориснішим і зручнішим, а також ефективності впроваджуваних рішень. Тому необхідно прагнути до

того, щоб наявні ресурси використовувалися якнайкраще, а інвестиції мають бути правильно спрямовані в гуманні та фінансові умови і процеси [75].

Як видно з цих п'яти основних елементів, важливим етапом є орієнтація на створення прозорішої системи освіти в Європі, і в 2010 р. було опубліковано доповідь "Європа 2020: Європейська стратегія розумного, сталого та інклюзивного зростання", у якій наголошувалося, що ініціативи в галузі освіти, професійної освіти й навчання впродовж усього життя в рамках "розумного зростання" повинні бути розширені та спрямовані на підвищення якості освіти й професійного навчання на кожному і професійної освіти на всіх рівнях, а також на підвищення якості освіти й професійної освіти впродовж усього життя [77].

ЄС стверджує, що система освіти передбачає отримання можливості розкрити свій потенціал у рамках освіти та його розвитку для досягнення; зменшення відмінностей і нерівності між окремими людьми та групами та буде забезпечено розвиток суспільства, а також підвищення рівня задоволеності життям до рівня, необхідного для задоволення потреб ділового життя і підприємців, і таким чином буде досягнуто поліпшення економіки.

Різні стилі культури, мови, вірувань і життя, які існують у ЄС, тягнуть за собою й різноманітність освітніх систем.

Однак ЄС намагається розробляти свою освітню політику з урахуванням цих відмінностей. З цього погляду, таке розмаїття сприймається як перевага, особливо якщо розглядати загальну освіту, і ЄС бачить можливість отримати вигоду з різних видів культури, мови, віри і життя замість того, щоб намагатися проводити монотипну освітню політику. Проте, головною метою в професійній освіті дедалі більше стає співпраця і гармонізація [71].

Стратегічна програма європейського співробітництва в галузі освіти, відома як "Освіта та навчання 2020", яка впроваджується в межах Європейського Союзу з 2010 року, спрямована на орієнтацію країн-членів

ЄС на створення національних систем високоякісної освіти, доступної для всіх груп населення на протязі усього життя. Програма базувалася «на таких стратегічних цілях: забезпечення освітою упродовж всього життя та мобільність на реальність; підвищення якості та продуктивності освіти та навчання; сприяння рівним можливостям, соціальній єдності та активній громадянській позиції; сприяння розвитку креативності та інновацій, включаючи підприємництво, на всіх рівнях освіти та професійної підготовки» [37].

В Європейському Союзі стає все більш актуальним новий міжнародний підхід до освіти, який базується на принципах демократії (звернення до індивідуальності та творчого мислення), релевантності (практичної та соціальної значущості освіти), відсутності часових обмежень (наголос на отриманні знань протягом усього життя), пластичності (гнучкість у пристосуванні до сучасних реалій), технологічного прогресу (застосування передових цифрових технологій), інтернаціонального спрямування (орієнтація на загальні європейські стандарти, взаємне визнання та прийняття шкільних атестатів, дипломів тощо).

Європейські підходи до реформування освітньої системи відрізняються тим, що основний акцент робиться не лише на отриманні базового рівня освіти у ключових дисциплінах, але й на попередньому розгляді навичок та спеціальностей, які будуть потрібні у майбутньому в Європі. Пряме навчання в школах загальної середньої освіти має "навчити отримувати знання", тобто готувати молоде покоління до постійного здобуття знань протягом усього їхнього життя.

Більшість країн ЄС пройшли процес децентралізації управління в освітній галузі. Наприклад, у Німеччині та Великобританії відбуваються дерегуляторні процеси, спрямовані на подолання бюрократії у шкільному менеджменті, а в Швеції місцеві влади мають значні повноваження у керуванні фінансами та педагогами [37, с. 6].

Системне координування сфери освіти у цих країнах проходило в 3 напрямках:

- 1 – децентралізація;
- 2 – орієнтація на досягнення мети;
- 3 – орієнтація на стандарт розвитку.

А. П. Рачинський відзначає, що у сучасних реформах західноєвропейських держав найбільш ефективним виявився аспект присвоєння навчальним установам повної автономії в усіх аспектах цього поняття [51].

В Україні важливим є вивчення польського досвіду у галузі освіти. Польща досягла високих результатів завдяки глибокій децентралізації управління освітньою сферою. Після приєднання до Європейського Союзу Польща адаптувала свою програму навчання до європейських стандартів та приєдналася до міжнародних норм класифікації освіти (ICSED). Польська освіта вважається найефективнішою в східноєвропейському просторі.

У Польщі дошкільна та повна середня освіта перебувають під контролем місцевих органів влади. Початкові та молодші класи підпорядковані громадам, а вищі середні навчальні заклади, які відвідує більшість учнів віком від 16 до 20 років, знаходяться в компетенції повітів.

Відповідальність за фінансування освіти в Польщі стимулює місцеві органи влади до раціоналізації шкіл та зменшення заборгованості, що виникла за часів централізованого управління. Основний джерело фінансування - це кошти з державного бюджету. Місцева влада приймає рішення про виділення коштів на освіту, враховуючи свої фінансові можливості. Крім того, вони визначають принципи оплати праці для педагогічних працівників.

В Республіці Польща немає обов'язкових навчальних посібників і відсутня загальна навчальна програма. Вибір між посібниками та підручниками не має важливості. Польські вчителі вільно обирають підручники для навчання учнів і можуть використовувати власні навчальні

програми. Країна наголошує лише на тому, щоб учні мали знання, визначені у документі під назвою «Podstawa programowa». Як саме досягти цього - це свідомий вибір педагога та його свобода у процесі навчання та творчості [94].

Кошти на освіту в Польській Республіці, що потрапляють у гміни, формуються кількома шляхами: додаткова допомога на освіту, цільові доплати місцевої влади, особистий дохід гмін, а також через фонди Євросоюзу [32].

Незважаючи на певні відмінності в організації навчального процесу, країни Європи демонструють багато спільних рис щодо структури навчального року. У більшості європейських країн навчальний рік розпочинається на початку вересня. У 18 країнах (регіонах) Європи навчальний рік починається, як і в Україні, 1 вересня. У 10 країнах (зазвичай у північній Європі) він розпочинається в серпні, найраніше – у Данії та Фінляндії. Наприклад, у Німеччині школи в різних землях фактично розпочинають заняття від 5 серпня до 11 вересня, хоча офіційна дата початку навчального року – 1 серпня. Найпоширеніша тривалість навчальних днів на навчальний рік у європейських країнах становить від 170 до 190 днів [37, с.8].

Ці принципи спрямовані на зміцнення добровільного співробітництва у сфері професійної освіти та навчання з метою розвитку взаємної довіри, прозорості та визнання навичок і кваліфікацій, і, таким чином, визначають основу підвищення мобільності та спрощення доступу до можливостей навчання протягом усього життя. Було створено низку інструментів у сфері розроблення політики, визначено рекомендації, принципи, індикатори, контрольні показники, сформовано бази даних найкращих досягнень та інші інструменти. Серед інших напрямів діяльності, ці інструменти відображають низку ключових пріоритетних тем, таких, як контроль над навчанням і надання консультацій упродовж усього життя, ключові навички для навчання упродовж усього життя, найкраще використання ресурсів,

формування привабливості навчання, прозорість (за допомогою використання нового інструменту Europass), визнання й оцінювання неофіційної та неформальної освіти та забезпечення якості. Політика ЄС у сфері освіти та навчання розвивається за повної поваги до принципу субсидіарності. Заходи здійснюються на добровільних засадах і розробляються, переважно, через співробітництво «знизу догори», засноване на взаємній довірі.

ВИСНОВКИ

Під час дослідження сутності та особливостей державного управління гуманітарною сферою на прикладі європейського досвіду дійшла таких висновків:

Встановлено, що серед науковців не сформовано усталеної думки щодо того, що слід розуміти під гуманітарною сферою. Так само немає єдиного визначення поняття «державне управління гуманітарною сферою». В роботі під гуманітарною сферою розуміється система рішень, спрямованих на створення умов для соціально-гуманітарного розвитку суспільства, забезпечення соціальної, інтелектуальної та духовної безпеки людини, задоволення її духовних потреб і розвиток творчого потенціалу.

Виокремлені базові елементи гуманітарної сфери: освіта, наука, культура.

Проведено аналіз відмінності між соціальною та гуманітарною сферами. Визначено, що гуманітарна політика та соціальна політика не є взаємозамінними, і між ними існує певна різниця. Соціальна політика, в основному, спрямована на забезпечення достойного рівня матеріального добробуту в суспільстві, тоді як гуманітарна політика ставить за мету досягнення високого духовного та інтелектуального рівня особистості, а також збереження та розвиток фундаментальних загальнолюдських та національних цінностей.

Встановлено, що державна гуманітарна політика є системною та послідовною діяльністю держави у відносинах з індивідуумами, а також суспільством в цілому. Ця політика реалізується через органи виконавчої, законодавчої та судової влади, залучаючи громадськість та керуючись основними правами людини. Головною метою державної гуманітарної політики є досягнення високого рівня життя, духовного розвитку та інтелектуальної наснаги особистості як у її власних інтересах, так і на благо держави в цілому.

Гуманітарна сфера суспільства, яка є ключовим ресурсом для забезпечення національних інтересів країни, відіграє стратегічну роль у розвитку її духовного, інтелектуального та економічного потенціалу. Вона служить культурним фундаментом, який транслює соціальний досвід і сприяє повноцінній реалізації потенціалу людини.

Визначено, що метою державної політики в гуманітарній сфері є узгоджене зусилля для поглиблення гуманістичного світогляду в населенні, ґрунтованого на кращих традиціях та досягненнях духовності. Головні завдання включають формування системи загальнонаціональних моральних і культурних цінностей, закріплення патріотизму, розвиток високорозвиненої національної самосвідомості.

Встановлено, що державна політика в гуманітарній сфері відрізняється своєю комплексністю та взаємозалежністю різних механізмів та інструментів, а також високим рівнем інституційної насиченості в публічному секторі, яка проявляється у реалізації основних напрямів та вирішенні ключових завдань державної політики в гуманітарній сфері. Інституційна насиченість призводить до складнощів у процесі управління, і, отже, процеси створення та застосування механізмів для реалізації державної політики відзначаються різноманітністю і є відображенням різних секторів публічного управління у сфері соціального та гуманітарного розвитку

Проаналізовано та встановлено, що досвід демократичних країн вказує на те, що державна політика у гуманітарній сфері стає ефективною лише у випадку, коли до її розроблення та впровадження залучаються широкі верстви громадськості. З'єднання державних та громадських елементів управління забезпечує виваженість, прозорість та результативність державної політики.

Світова практика ефективного управління у гуманітарній сфері підтримує партнерську взаємодію між державними структурами та різними

громадськими, неурядовими, неприбутковими, благодійними організаціями, фондами та фундаціями, зацікавленими у розв'язанні гуманітарних проблем.

Серед ключових пріоритетів і перспектив гуманітарної політики держави виокремлені: створення єдиного національного гуманітарного простору як невід'ємної складової європейського цивілізаційного ландшафту; збереження та популяризація культурної спадщини нації; розвиток системи освіти з метою забезпечення рівного доступу громадян до високоякісної освіти світового рівня, підвищення престижу освіти та вчителя, а також надання можливостей для отримання освіти протягом усього життя; розвиток науки, охорона наукового потенціалу, зміцнення взаємозв'язку між наукою, освітою та виробництвом, ефективне використання інноваційного потенціалу науки; реалізація культурної політики на основі гуманістичних ідеалів, соціального прогресу, культурного діалогу, толерантності та взаємної відповідальності; впровадження ефективних інформаційно-комунікаційних технологій у галузі освіти, науки та культури.

До основних принципів державного регулювання в гуманітарній сфері відносять: «єдність державної влади й управління; законність; пріоритет права, і законних інтересів громадян перед інтересами держави; рівноправність громадян в участі в державному управлінні (регулюванні); облік суспільної думки й гласність у державному управлінні; територіально-галузева; оптимальна комбінація централізація й децентралізація в державному регулюванні; міжнародне співробітництво».

До таких «закономірностей належать: а) постійний зв'язок гуманітарної сфери з політичною орієнтацією держави; б) органічний зв'язок гуманітарної сфери із соціальною; в) істотний зв'язок гуманітарної сфери з вихованням особистості.

Досліджено загальну характеристику та принципи гуманітарної політики в ЄС та встановлено, що питання державного управління та державних послуг, що реалізуються в різних сферах діяльності, зокрема й

гуманітарній, не є галуззю, яка детально регулюється законодавством ЄС/ЄС. Важливіше те, що сформувався набір принципів і правил, визнаних елементами адміністративних систем, що добре функціонують, і ці принципи і правила виступають як орієнтири для країн, а не як конкретні законодавчі акти, які потрібно імітувати або копіювати.

Основою та обґрунтуванням загальних принципів належного управління гуманітарною сферою слугують принципи прав людини. Важливість Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), що діє майже в усіх європейських державах, у цьому контексті має першорядне значення. ЄКПЛ, система її застосування та відповідне прецедентне право означають, що між більшістю європейських держав існує гармонізація основних прав людини та способів їх реалізації.

Здійснено аналіз особливості європейського досвіду державного управління в культурній та освітній сферах, як основних напрямках гуманітарної сфери.

Встановлено, що одним з прикладів виведення культурних прав на міжнародний рівень є Європейська культурна конвенція 1954 року, яка зобов'язує країни-учасниці надавати своїм громадянам можливість безперешкодно ознайомлюватися з культурним надбанням інших європейських країн, що включає вільне пересування територіями цих країн, вільне вивчення європейських мов та культур. Підписання Європейської культурної конвенції щодо розвитку європейської культури призвело до активізації процесу проведення структурних реформ вищої освіти на європейському просторі. У конвенції визначена потреба у заохоченні громадян усіх держав до вивчення історії, культури та мов інших країн, включаючи і спільну культуру. Цей процес залучив державні установи, провідні університети європейських країн, а також міждержавні та громадські організації, які займаються вищою освітою.

Під час вивчення досвіду державного управління в культурній політиці як фундаментальної складової гуманітарної сфери в

Європейському Союзу, слід також звернути увагу на роль децентралізації в даному процесі, що являє собою певну форму партнерства державної влади та регіонів. Саме поняття "децентралізація" в культурній політиці може тлумачитися двояко: децентралізація культурної діяльності (країни Північної Європи) та децентралізація повноважень ухвалення рішень (країни Західної Європи).

Визначено, що система освіти є ключовим компонентом духовного розвитку, який забезпечує підготовку молоді до життя на основі отриманих знань у різних закладах освіти, включаючи дошкільні, середні, професійно-технічні та вищі навчальні заклади. Освіта є однією з найважливіших галузей, на яку держава активно впливає, створюючи умови для її розвитку. Державне управління освітою спрямоване на організацію, планування та контроль освітньої діяльності з метою забезпечення населення якісними освітніми послугами та доступністю освіти протягом усього життя.

Розвиток вищої освіти та підвищення її якості шляхом інтеграції з науковими дослідженнями визначаються як один із пріоритетів Європейського Союзу. Рада Європи в 2000 році у Лісабоні започаткувала Лісабонську стратегію розвитку Євросоюзу, а в 2003 році в Барселоні було прийняте рішення про досягнення до 2010 року витрат не менше 3% ВВП на дослідження та інновації. Головною метою стратегії було перетворення Європи у найбільшу в світі економіку, засновану на знаннях.

У європейських країнах освіта займає провідне місце у гуманітарному та соціально-економічному середовищі. В розвинених країнах державний вплив на цю сферу визначається сильно вираженим економічним характером, і тому значні фінансові ресурси систематично спрямовуються на її розвиток. ЄС стверджує, що система освіти передбачає отримання можливості розкрити свій потенціал у рамках освіти та його розвитку для досягнення; зменшення відмінностей і нерівності між окремими людьми та групами та буде забезпечено розвиток суспільства, а також підвищення рівня задоволеності життям до рівня, необхідного для задоволення потреб

ділового життя і підприємців, і таким чином буде досягнуто поліпшення економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В. П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть : (спроба прогност. аналізу). *Вища освіта України*. 2001. № 1. С. 11–17.
2. Базарко І.М., Демиденко Д.Л. Трансформація публічного управління у соціально-гуманітарній політиці держави в контексті моделі національної самоідентифікації. *Держава та регіони. Сер. Державне управління*. 2018. №3(63). С. 47-52. URL : http://www.pa.stateandregions.zp.ua/archive/3_2018/11.pdf
3. Бережний Я. В. Державне управління і нові управлінські технології. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління*. 2012. Вип. 1. 67-74. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=Nvamu_uprav_2012_1_11
4. Белашова Н. Сучасні наукові визначення поняття та сутності державного управління гуманітарною сферою в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 4. С. 128–133. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzizvru_2014_4_27.pdf
5. Богуцький Ю. П. Самоорганізація культури: онтологія, динаміка, перспективи : монографія. К. : Веселка, 2008. 199 с.
6. Браніцька Т., Логутіна Н. Основи державного управління системою національної освіти України. *Публічне урядування*. 2020. №4 (24), 32-48. URL : <http://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/175/181>

7. Вавренюк С.А. Шляхи удосконалення системи навчання фізичної культури і спорту у вищих навчальних закладах України. *Публічне урядування*. 2018. Вип. 2 (12). С. 85-94.
8. Велика хартія університетів. Больнья. 1988. URL : http://www.edupolicy.org.ua/files/Magna_Charta_Universitatum.pdf
9. Вербицька А.В., Петрик О.Л. Удосконалення механізмів державного управління для розкриття потенціалу інтегрованої моделі конкурентоспроможної вищої освіти в Україні. *Держава та регіони*. 2018. №2 (62). Р. 34-39. URL : http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2018/8.pdf
10. Вільхова Т.В., Москалець М.М., Рибкіна С.О. Основні напрями державного управління освітою в умовах реформування. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2019. Вип. 4. С. 269-290. URL : https://www.researchgate.net/publication/335178221_OSNOVNI_NAPRA MI_DERZAVNOGO_UPRAVLINNA_OSVITOU_V_UMOVAN_REFO RMUVANNA
11. Гайдачук Д.Л. Результати досліджень з питань використання фінансових ресурсів організаційно-управлінськими структурами у спорті вищих досягнень. *Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту*. 2004. № 13. С. 29-39.
12. Гасюк І. Л. Державне управління якістю діяльності та розвитком фізичної культури і спорту: процесуальне моделювання. *Університетські наукові записки*. 2011. № 1. С. 363-371. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=Unzap_2011_1_60
13. Гасюк І.Л. Організаційна структура державного управління фізичною культурою і спортом в Україні. *Університетські наукові записки: часопис ХУУП*. – Х.: Вид-во ХУУП – 2010. - № 3 (35). – С. 195-203].

- 14.Гасюк І.Л. Підходи до дослідження системи державного управління розвитком фізичної культури і спорту. Державне управління та 175 місцеве самоврядування. 2010. № 4(7). С. 194 - 206.
- 15.Горбатенко В.П. Стратегія модернізації суспільства : Україна і світ на зламі тисячоліть: монографія. К. : Академія, 1999. 240 с.
- 16.Грабовенко Н.В. Навчальна програма дисципліни «Державна гуманітарна політика» (для бакалаврів). К.: МАУП, 2018. 54 с.
- 17.Градівський В.М. Впровадження механізмів публічного управління розвитком гуманітарної сфери в Україні: регіональний аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2021/72.pdf
- 18.Грень Л. М. Сучасна освіта України: державно управлінський аспект: монографія / Л.М. Грень, С.А. Вавренюк, П.І. Алієва. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2021. 238 с.
- 19.Гриценко О. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі. К. : УЦКД, 2000. 228 с.
- 20.Гуманітарна сфера України: проблеми і шляхи формування : Монографія / За ред. Б. М. Данилишина. К. : РВПС України НАН України, 2000. 96 с.
- 21.Гунчак Н. В., Васильців Т. Г., Сухай О. Є. Державне регулювання процесу інтелектуалізації економіки України : монографія. Львів : Апріорі, 2016. 256 с. URL : <http://ird.gov.ua/irdp/p20160802.pdf>
- 22.Державна політика в соціогуманітарній сфері : підручник / [авт. кол. : В.А.Скуратівський, В.П.Трощинський, П.К.Ситник та ін.]; за заг. ред. В.А.Скуратівського, В.П.Трощинського. К. : НАДУ, 2010. 284 с.
- 23.Державне регулювання процесу інтелектуалізації економіки України : монографія / Н. В. Гунчак, Т. Г. Васильців, О. Є. Сухай. Львів : Апріорі, 2016. 256 с. URL : <https://ird.gov.ua/irdp/p20160802.pdf>
- 24.Державне управління в Україні: централізація та децентралізація: Монографія/Кол.авт.: Від.ред. проф. Н.Р. Нижник. К.: УАДУ при

- Президентові України, 1997. 448 с. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Derzhavne_upravlinnia_v_Ukraini_tsentralizatsiia_i_detsentralizatsiia.pdf?
- 25.Другов О. О. Інвестиційне забезпечення інтелектуалізації економіки України : монографія. К. : УБС НБУ, 2010. 284 с.
 - 26.Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.,
 - 27.Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсам, 2012. 536 с.
 - 28.Ефективність державного управління / Ю. Бажал., О. Кілієвіч, Мертенс та ін.; За заг. ред. І. Розпутенка. К.: Вид-во "К.І.С.", 2002. 420 с.
 - 29.Іваницький О.О., Черкасов О.М. Контроль соціально-економічної ефективності діяльності облдержадміністрацій. *Актуальні проблеми державного управління*. 2003. № 2 (17). С. 75-80.
 - 30.Карлова В. Політика держави у сфері культурного розвитку. Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навчальний посіб. / Авт. кол. : В.А.Скуратівський, В.П.Трощинський та ін.; за заг. ред. В.А.Скуратівського, В.П.Трощинського : у 2 ч. К. : НАДУ, 2010. Ч. 2. С. 48-87.
 - 31.Кіндзерський С. А. Державне управління в гуманітарній сфері регіону України: стан та тенденції розвитку : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Сергій Анатолійович Кіндзерський. К., 2006. 205 арк.
 - 32.Клокар Н. Розвиток професійних компетентностей керівників місцевих органів управління освітою в умовах децентралізації. *Rocznik Polsko-Ukraiński: Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*, 2016. XVIII, С. 399–414.

- 33.Князєв В. М. Філософія державного управління, її сутність, особливості та проблемне поле досліджень. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2014. № 1. С. 5-10. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vnadu_2014_1_3
- 34.Князєв В., Бакуменко В. Філософсько-методологічні засади державно-управлінських рішень. *ВУАДУПУ*. 2000. № 2. С. 341-358
- 35.Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні. 1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text
- 36.Костиця І. Поняття «управління культурою» в світлі сучасних політологічних досліджень. *Гілея*. 2010. Вип. 31. С. 203–211. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_35/.../P10_doc.pdf
- 37.Кремень В.Г., Ляшенко О.І., Локшина О.І. Загальна середня освіта України в контексті освіти країн Європи: тривалість і структура. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2020. 2(2), С. 1-10. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-14-1>
- 38.Крупнік А.С. Соціально-захисна спрямованість державної соціальної політики в умовах трансформації українського суспільства : дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2002. 169 с.
- 39.Купрійчук В. М. Гуманітарна політика українських урядів у добу національної революції (1917–1920 рр.) : монографія / В. М. Купрійчук. К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2014. 378 с.
- 40.Лаврухін В.В. Державне управління у сфері соціального захисту населення : теоретичні аспекти. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 1–2. С. 66–72.
- 41.Лупандіна Г.М. Сутність державного управління гуманітарною сферою

- <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/11374/1/Лупандина%20Галя.pdf>
- 42.Лесечко М. Д. Соціальний капітал : теорія і практика : монографія / М. Д. Лесечко, О. Г. Сидорчук. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. 220 с.
 - 43.Малімон В. І. Соціальна і гуманітарна політика: навчальний посібник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. 352 с.
 - 44.Мединська Г. Зарубіжний досвід законодавчого закріплення забезпечення розвитку гуманітарної сфери. *Держава та регіони. Серія державне управління*. 2017. № 4 (60). С. 56–60. URL : http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/4_2017/11.pdf
 - 45.Мойсіяха А. В. Алгоритм формування та застосування механізмів реалізації державної політики в соціогуманітарній сфері. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 3. С. 43-49. URL : <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2020/3/10.pdf>
 - 46.Омельченко О. І. Соціальна політика держави в умовах ринкових трансформацій. *Управління розвитком*. 2010. № 3 (79). С. 8-9. URL : http://www.nbu.gov.ua/PORTAL/soc_gum/Uproz/2010.../u1003ome.pdf
 - 47.Панченко М. Соціальна сфера і соціальна політика та їх співвідношення в аспекті державного управління соціальною сферою. *Актуальні проблеми державного управління*. 2009. № 1. URL : http://www.nbu.gov.ua/Soc_Gum/Apdu_o/2009-1/R_5/Panchenko.pdf
 - 48.Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд. В.П. Горбатенко. 2-е вид., доп. і перероб. К.: Генеза, 2004. 736 с.
 - 49.Поступна О. В. Публічне управління регіональними освітніми системами в Україні : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2021. 400 с.
 - 50.Публічне управління : термінол. слов. / уклад. : В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін. ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.
 - 51.Рачинський А. П. Міжнародні стандарти забезпечення публічного управління закладами освіти у країнах ЄС : досвід для України.

- Публічне управління та регіональний розвиток*. 2022. № 18. С. 1281–1299. URL : <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/864/1/Рачинський%20А.%20П.%20Міжнародні%20стандарти.pdf>
52. Реформа системи державного управління та місцевого самоврядування в Україні: стан, виклики, перспективи здійснення : наук. доп. / авт. кол. ; за заг. ред. В. С. Куйбіди. Київ : НАДУ, 2018. 180 с. URL : https://duikt.edu.ua/uploads/l_1399_73948717.pdf
53. Ситник П.К. Гуманістичні засади консолідації українського суспільства : монографія / П.К.Ситник. К.: НІСД, 1996. 459 с.
54. Сорбонська декларація «Спільна Декларація «Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти»», 1998. URL : <https://nau.edu.ua/ua/menu/navchannya/bolonskij-proczes/sorbonska-deklaracziya.html>
55. Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти», Болонья, 19 червня 1999 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525#Text
56. Степаненко О.В. Механізми державного управління гуманітарною сферою: автореф. дис. ...канд. наук з держ. управління : 25.00.02 / Степаненко Олексій Вікторович. Харків, 2014. 23 с. URL : http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/9736/1/aref_Stepanko.pdf
57. Стойка А. Критерії формування та реалізації соціальної політики: теоретичний аспект. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2010. № 3. С.222-228. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_du/...3/.../DU310_44.pdf
58. Тертичка В. Наука про суспільну політику : досвід становлення в Україні. *Публічне управління: теорія та практика*. 2010. № 1. С.48-58 URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pubupr/2010/2010-1/doc/2/02.pdf.

- 59.Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навч. посіб. / За заг. ред. В.А. Скуратівського, В.П. Трощинського. К. : НАДУ, 2008. Частина 1. 523 с.
- 60.Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навч. посіб. К. : НАДУ, 2008. Ч. 2. 290 с.
- 61.Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навчальний посібник / авт. кол. В.А. Скуратівський, В.П. Трощинський, Е.М. Лібанова та ін. Київ : НАДУ, 2009. Ч. 1. 456 с.
- 62.Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії. К.: Наш формат, 2019. 608 с. URL : <http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/%D0%A4%D0%A3%D0%9A%D0%A3%D0%AF%D0%9C%D0%90-9%20%20-%20%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%BA%20%D1%96%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D0%B4%202015%20608%D1%81.pdf>
- 63.Хайєк Ф. Пагубна самовпевненість. URL : <https://www.ldpu.org.ua/partners/lib/4ced711679086/>
- 64.Чукот С.А. Генеза духовної культури (управлінський вимір). К. : Вид-во УАДУ, 1999. 256 с.
- 65.Шевчук О. Р. Механізми державного регулювання фізичної культури й спорту в Україні : дис. ...канд. наук з держ. управління : 25.00.02 / Шевчук Олександр Русланович. Харків, 2019. 209 с. URL : <https://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/26544>).
- 66.A comparative overview of public administration characteristics and performance in EU28. European Commission. Luxembourg. 2018. URL :

- <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3e89d981-48fc-11e8-be1d-01aa75ed71a1/language-en>
67. Aka P.C. Bridging the gap between theory and practice in humanitarian action eight steps to humanitarian wellness in Nigeria. *Journal of International Law and Dispute Resolution*. 2016. Vol. 24. № 1. P. 1–52.
URL : <https://www.cihablog.com/bridging-the-gap-between-theory-and-practice-in-humanitarian-action-seven-practical-steps-to-humanitarian-integrity-in-nigeria>
68. Balboa C.M., Deloffre M.Z. Policymaking in the Global Context: Training Students to Build Effective Strategic Partnerships With Nongovernmental Organizations. *Journal of Public Affairs Education*. 2015. Vol. 21. № 3. P. 417–434.
URL : https://www.researchgate.net/publication/280730146_Policymaking_in_the_Global_Context_Training_Students_to_Build_Effective_Strategic_Part
69. Baumol W., Bowen W. Performing Arts: The Economic Dilemma. New York: The Twentieth Century Fund 1966. 582 p.
<https://search.worldcat.org/title/performing-arts-the-economic-dilemma-a-study-of-problems-common-to-theater-opera-music-and-dance/oclc/1036775999>
70. Besgul O.O. AB ve Egitim Politikasi, Istanbul Bilgi Universitesi. 2013.
URL : <http://digitaleurope.bilgi.edu.tr/html/2-4/index.html>
71. Cankaya Seda, Kutlu Önder, Cebeci Esra The educational policy of European Union. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2015. Vol. 174. P. 886-893.
URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815007570>
72. Cefaï D. Outreach Work in Paris: A Moral Ethnography of Social Work and Nursing with Homeless People. *Human Studies*. 2015. Vol. 38. № 1. P. 137–156.
URL : https://www.researchgate.net/publication/271921770_Outreach_Work_in_

Paris_A_Moral_Ethnography_of_Social_Work_and_Nursing_with_Homel
ess_People

- 73.Charlier, Jean-Emile ; Croché, Sarah. How European Integration is Eroding National Control over Education Planning and Policy. *European Education*. 2005. Vol. 37, no. 4, p. 7-21) <http://hdl.handle.net/2078.4/20383>
- 74.Christopher Pollitt and Sorin Dan. COCOPS Policy Brief 1: The Impact of New Public Management (NPM) Reforms in Europe. 2011. URL : http://www.cocops.eu/wp-content/uploads/2013/07/COCOPS_PolicyBrief_1_newlayout.pdf
- 75.Commission of the European Communities, 2001 URL : [https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/deve/20020122/com\(2001\)366_en.pdf](https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/deve/20020122/com(2001)366_en.pdf)
- 76.Cultural Policy: A Preliminary Study. Paris : UNESCO, 1969. 357 p. URL : <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000001173>
- 77.Europe 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. URL : <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>
- 78.European Administrative Law: Revised First Editio Schwarze Juergen. 2006. 1562 p.
- 79.European Commission DG Employment Quality of Public Administration: a toolbox for practitioners, 2015. URL: <https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/ke-02-15-267-en-n.pdf>
- 80.European Commission Industrial Relations and Social Affairs 1993. URL : <https://www.europeansources.info/record/europe-for-safety-and-health-at-work/>
- 81.Fisher R. & Mitchel R.: Professional Managers for the Arts and Culture? Training of cultural administrators and the art managers in Europe. (Helsinki: CIRCLE Report, Art Council of Finland, 1992). P. 36–38

- 82.Fusaschi M. Humanitarian Bodies: Gender, Moral Economy and Genitals Modifications in Italian Immigration Policy. *Cahiers d'Études Africaines*. 2015. Vol. 55. P. 11–28. URL : https://www.researchgate.net/publication/283025297_Humanitarian_Bodies_Gender_Moral_Economy_and_Genitals_Modifications_in_Italian_Immigration
- 83.Gradivskyi V. Humanitarian policy of decentralization in Ukraine : ways of improvement. *Economics. Management. Innovation* 2023. № 1(32). URL : <http://eui.zu.edu.ua/article/view/283010/277204>
- 84.Humanitarian principles. European Commission. URL : https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/who/humanitarian-principles_en
- 85.Hammerschmid Gerhard, Walle Steven Van de, Oprisor Anca and Štimac Vid COCOPS Policy Brief 4: Trends and Impact of Public Administration Reforms in Europe: Views and Experiences from Senior Public Sector Executives. September 2013. URL : <http://www.cocops.eu/wp-content/uploads/2013/10/Policy-brief-wp3.pdf>
- 86.Hildebrandt T., Hillebrecht C., Holm P. M., Pevehouse J. The Domestic Politics of Humanitarian Intervention: Public Opinion, Partisanship and Ideology. *Foreign Policy Analysis*. 2013. Vol. 9. №. 3. P. 243–266. URL : https://www.researchgate.net/publication/264215511_The_Domestic_Politics_of_Humanitarian_Intervention_Public_Opinion_Partisanship_and_Ideology
- 87.Horvath Z. Handbook On The European Union Hungarian National Assembly. 2007. 658 p. URL : https://saldokiado.hu/custom/saldowebshop/image/data/betekinto/regiek_vegyes/_handbook-on-the-european-union.pdf
- 88.Kihtir A. Avrupa Birliğinin Eğitim Politikası, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları 2004. 283 p. URL : <https://avesis.istanbul.edu.tr/yayin/7aeea140-9ba2-41a7-b779->

b0354c8a2a9d/avrupa-birligi-gorsel-isitsel-politikasi-baglaminda-ab-medya-hukukunun-temel-cercevesi

89. Kuhlmann S., Wollmann H. Introduction to Comparative Public Administration. Administrative Systems and Reforms in Europe. Cheltenham : Elgar, 2014, 345 p.
90. Lord Lester of Herne Hill "Equality and United Kingdom Law: Past, Present and Future" pp 77-96 in Public Law, Spring 2001 (Sweet & Maxwell), especially at pp 80-84. URL : <http://agora.edu.es/ejemplar/300670>
91. Meliakov A. Contradictions in the formation of organizational foundations of public humanitarian policy of Ukraine. *Theory and Practice of Public Administration*, 2(69), 105-112. URL: <https://periodicals.karazin.ua/tpdu/article/view/20754>].
92. Meyer-Sahling J. Sustainability of Civil Service Reforms in Central and Eastern Europe Five Years After EU Accession. SIGMA Papers 2009. №. 44. URL : <http://documents.worldbank.org/curated/en/2007/06/8187914/administrative-capacity-new-eu-member-states-limits-innovation>
93. Nyman Metcalf Katrin Access to public services – European experiences to share https://www.google.com/search?q=Nyman-Metcalf+ACCESS+TO+PUBLIC+SERVICES+%E2%80%93+EUROPEAN+EXPERIENCES+TO+SHARE&newwindow=1&client=opera&sca_esv=601425548&sxsrf=ACQVn0_xZAsMOywasOAi0OQOIrpqJV5uPg%3A1706206014146&ei=PqOyZYbJCNmOxc8ProicwA4&udm=&ved=0ahUKEwiG4IvbkPmDaxVZR_EDHS4EB-gQ4dUDCBA&uact=5&oq=Nyman-Metcalf+ACCESS+TO+PUBLIC+SERVICES+%E2%80%93+EUROPEAN+EXPERIENCES+TO+SHARE&gs_lp=Egxnd3Mtd2l6LXNlcniAiSU55bWFuLU1ldGNhbGYgQUINDRVNTIFRPIFBVQkxJQyBTRVJWSUNFUyDigJMgRVVST1BFQU4gRVhQRVJJRU5DRVMgVE8gU0hBUkUyBxAjGOoCGCcyBxAjGOoCGCcyBxAjGOoCGCcyBxAjGOoCGCcyBxAjGOo

101. Tuzcu G. Avrupa Birliğine Giriş Süreci ve Eğitimde Vizyon 2023.
URL : <https://www.ted.org.tr/wp-content/uploads/2019/04/EgitimdeVizyon2023veAvrupaBirliğineGirisSureci.pdf>
102. Voskomp J An Invisible Pillar of the European Union EIPASCOPE 2001/3, pp 9-10.
103. Wahl-Zieger E. The Performing Arts and the Market: Anglo-American and German Approaches to Theatre and Orchestra in Market Economics. Scotland: Edinburgh, 1979. URL : <https://www.americansforthearts.org/by-program/reports-and-data/legislation-policy/naappd/the-performing-arts-and-the-market-anglo-american-and-german-approaches-to-theater-and-orchestra-in>